

ДИСКУСІЇ ПРО РЕЛІГІЇ ТА ВІЙНУ В УКРАЇНІ

ПРАВОСЛАВ'Я ТА ВІЙНА

Володимир Бурега

**Українська Православна Церква
перед викликом війни
(лютий – початок червня 2022 р.)**

Volodymyr Bureha

**Ukrainian Orthodox Church
Facing the Challenge of War
(February – early June 2022)**

Abstract. The article is dedicated to the processes in the Ukrainian Orthodox Church (UOC) during the first three months of the escalation of the Russian-Ukrainian war. The author reconstructs the key events of church life over the course of February-May 2022 and shows that the Primate of the UOC consistently took a patriotic position, condemning Russian aggression from the first day of the escalation. The Church launched a wide range of humanitarian activities aimed at helping refugees and internally displaced persons and regularly provided assistance to the Armed Forces of Ukraine. To the contrary, the Moscow Patriarch Kirill unequivocally sided with the aggressor, which caused mass indignation among the parish clergy of the UOC and led to a movement calling against commemorating Patriarch Kirill during the service, which eventually developed into calls for the complete separation of the UOC from the Moscow Patriarchate. Consequentially, the most determined part of the clergy (more than 430 people) appealed to the heads of all the autocephalous Churches of the world with a call to bring Patriarch Kirill to the church court. The beginning of the war also caused a noticeable aggravation of state-church relations. Local authorities began to make decisions on banning the activity of UOC communities. An assembly of bishops, clergy, and

laity was called by the Holy Synod of the UOC on May 27 in Kyiv, which grew into the UOC Council, which made fundamental changes to the UOC Statute and severed the connection of the UOC with the Moscow Patriarchate. While this constitutes a serious breakthrough for the UOC, the author concludes that the status of the Ukrainian Orthodox Church can only be fully resolved only after the end of the war.

Keywords: Ukrainian Orthodox Church, Russian Orthodox Church, Kyiv Metropolitan Onufry, Moscow Patriarch Kirill, Russian military aggression, Sumy Eparchy of UOC, Local Orthodox Churches, Verkhovna Rada of Ukraine, Office of the President of Ukraine, Statute of UOC.

Я пишу ці рядки в той час, коли минуло вже 100 днів від початку військового вторгнення Російської Федерації в Україну. Цілком очевидно, що ця війна залишить глибокий слід в усіх сферах життя нашої країни. Не буде винятком і життя релігійне.

У цьому нарисі зосереджуся на тих процесах, які відбувалися протягом 100 днів війни всередині Української православної церкви (яка донедавна перебувала в єдності з Московським патріархатом, далі – УПЦ). Після початку російської військової агресії в УПЦ відбулися настільки глибокі зміни, що вони не можуть не вплинути на подальший розвиток православ'я в Україні.

Початок: засудження агресії

В українській суспільній свідомості досить міцно закріпився образ УПЦ як «московської церкви». Після 2014 р. в українських ЗМІ регулярно з'являлися звинувачення УПЦ у колаборації з країною-агресором. Єпископів і священників УПЦ журналісти підозрювали у прямій співпраці з російськими спецслужбами (Щоденний Львів, 2018; Омельченко, 2019; Дорогань, 2021).

Виходячи з подібних стереотипів, природно було б очікувати, що після вторгнення російських військ в Україну УПЦ повністю стане на бік агресора. Однак нічого такого не сталося. Уже в перший день війни предстоятель УПЦ Блаженніший митрополит Онуфрій оприлюднив два звернення (перше – письмове, друге – у відео-форматі), у яких чітко засудив російську військову агресію та закликав російську владу негайно припинити військові дії проти України. Він також висловив підтримку українським воїнам і назвав війну росіян проти українців Каїновим гріхом (Онуфрій, 2022а). Отже, уже в перший день війни предстоятель УПЦ чітко і недвозначно висловив свою позицію.

Ці заяви митрополита Онуфрія викликали підтримку і серед духовенства УПЦ, і з боку держави. Зокрема, радник Президента України Олексій Арестович у одному зі своїх інтерв'ю цілком позитивно оцінив позицію предстоятеля УПЦ (Арестович, 2022).

У понеділок, 28 лютого 2022 р., було оприлюднено Звернення Св. Синоду УПЦ з приводу війни. Воно було написане набагато м'якше, ніж перші заяви митрополита Онуфрія. Однак потрібно пам'ятати, що до складу Св. Синоду входять і єрархи з тимчасово окупованих територій (зокрема, митрополит Донецький Іларіон та митрополит Симферопольський Лазар). Можна припускати, що саме їхня участь в обговоренні тексту звернення зумовила певне пом'якшення формулювань. У цьому документі містився заклик до Президентів Росії та України «зробити все можливе, щоб покласти край гріху збройного протистояння двох наших братніх народів і почати переговорний процес». Також синодали звернулися до Московського патріарха Кирила з закликом «сказати... першосвятительське слово щодо припинення братовбивчого кровопролиття на українській землі і закликати керівництво Російської Федерації до негайного припинення бойових дій» (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022с). Але наскільки нам відомо, УПЦ не отримала від патріарха Кирила жодної відповіді на це прохання...

Гуманітарна діяльність УПЦ

Окрім засудження військової агресії Росії вже з перших днів війни УПЦ розгорнула широку благодійну діяльність, спрямовану на допомогу біженцям, вимушеним переселенцям і тим, хто опинився в зоні бойових дій. За офіційними даними, упродовж перших трьох місяців війни понад 13 тисяч переселенців були розміщені у храмах і монастирях УПЦ. Щодня волонтери УПЦ годували близько 6 тисяч людей, а понад 2 тисячі осіб щодня отримували гуманітарну допомогу.

УПЦ надавала підтримку і Збройним силам України та формуванням Територіальної оборони. За словами митрополита Онуфрія, військовим було передано амуніції на півтора мільйона гривень. Для потреб ЗСУ було придбано 20 автомобілів. Військовим та їхнім родинам Церква передала 190 тонн гуманітарної допомоги (Онуфрій, 2022b).

Особливим напрямком благодійності стала співпраця УПЦ з іншими помісними православними церквами. Наприклад, за даними Чернівецько-Буковинської єпархії лише тільки Румунська

православна церква передала в Україну через посередництво УПЦ понад 1000 тонн гуманітарних вантажів (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022a).

Окрім того, УПЦ робила спроби реалізувати свій миротворчий потенціал. Добре відомо, що, починаючи з 2014 р., священники УПЦ неодноразово виступали посередниками в переговорах зі звільнення українських військовополонених на Донбасі. Тому й тепер були спроби актуалізувати цей досвід. Зокрема, 10 березня 2022 р. митрополит Онуфрій оприлюднив звернення, у якому закликав військових «забезпечити реальні гуманітарні коридори для невідкладної евакуації мирних жителів із населених пунктів, що знаходяться на лінії вогню, та гарантувати їхню безпеку». Одночасно він просив «виявити людське співчуття та християнське милосердя, організувати видачу поранених та здійснити обмін військовополоненими» (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022b). Результатом цього звернення стала організація гуманітарного каравану УПЦ до Маріуполя, який доставив до міста 90 тонн продуктів і медикаментів (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022h). 12 березня 2022 р. Президент України Володимир Зеленський у своєму зверненні подякував представникам УПЦ, які долучилися до захисту гуманітарного коридору у Маріуполь (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022f).

У квітні за кілька днів до свята Пасхи митрополит Онуфрій оприлюднив ще одне звернення, пов'язане з ситуацією в Маріуполі. Він закликав у період зі Страсної П'ятниці (22 квітня) до Великодня (24 квітня) на території міста Маріуполь та його околицях забезпечити режим припинення вогню й надати гуманітарний коридор для проходження молитовної ходи до заводу «Азовсталь» з метою надання невідкладної допомоги та виведення мирних жителів. Також передбачалося, що така хода зможе вивезти поранених військових і забрати тіла загиблих (Онуфрій, 2022c).

Після цього група священників УПЦ відправилася в зону бойових дій, однак сподівання та те, що їм вдасться забрати людей із території «Азовсталі» не виправдалися. Як розказав пізніше один із учасників цієї місії протоієрей Сергій Ющик, вони протягом п'яти днів перебували у Маріуполі в безпосередній близькості від «Азовсталі», але так і не отримали дозволу дістатися до території підприємства (Київська духовна академія і семінарія, 2022).

У травні митрополит Онуфрій зробив ще одну спробу врятувати захисників Маріуполя. 8 травня він направив лист президен-

тові В. Путіну з проханням дозволити залишити Маріуполь усім, хто цього бажає (Онуфрій, 2022d). Але й ця ініціатива, на жаль, не мала успіху...

А проте, миротворчі зусилля УПЦ знайшли повну підтримку з боку держави та мали позитивний резонанс у суспільстві.

Позиція патріарха Кирила

Разючим контрастом щодо діяльності УПЦ у дні війни стала позиція, яку зайняв московський патріарх Кирил. Вже ввечері 24 лютого на офіційному сайті Московського патріархату з'явилося звернення патріарха Кирила, у якому він жодним чином не засудив військове вторгнення в Україну, а лише закликав «все стороны конфликта сделать всё возможное, чтобы избежать жертв среди мирных жителей» (тут і далі цитовано мовою оригіналу) (Кирилл, 2022a).

У неділю, 27 лютого, під час літургії у храмі Христа Спасителя у Москві патріарх Кирил прочитав молитву за Україну, в якій війна Росії проти України була названа внутрішніми «распрями и нестроениями» (Русская православная церковь, 2022a). А після літургії він виголосив промову, в якій буквально сказав: «Не дай Бог, чтобы нынешняя политическая ситуация в близкой нам братской Украине была направлена на то, чтобы злые силы, которые всегда боролись с единством Руси и Русской Церкви, одержали верх» (Кирилл, 2022b). Знову ж таки, у цих словах немає жодного осуду акту агресії Росії проти України. Що більше, ці слова дають підстави думати, що примус України до відмови від державного суверенітету та її насильницьке включення до складу Росії (а саме це, очевидно, було метою Росії на першому етапі війни), патріарх цілком схвалює.

13 березня 2022 р. під час літургії у храмі Христа Спасителя патріарх Кирил вручив головнокомандувачеві військами національної гвардії РФ В.В. Золотову ікону Божої Матері та надав своє благословення службовцям цієї державної військової організації. У подячному слові В.В. Золотов прямо сказав, що війська національної гвардії РФ беруть сьогодні активну участь у спецоперації Росії в Україні. При цьому Збройні сили України він назвав «нацистами». Патріарх, вислухавши промову Золотова, не висловив жодних заперечень (Русская православная церковь, 2022b).

3 квітня 2022 р. патріарх Кирил звершив літургію в головному храмі Збройних сил РФ у присутності численних російських військових. Ця літургія відбулася в той момент, коли в російсько-

українській війні відбувся перелом. Російські війська зазнали значних втрат та змушені були відступити, залишивши Київську, Чернігівську, Житомирську та Сумську області. Разом з тим були виявлені численні злочини російських військових (перш за все, у м. Буча на Київщині). Військовий дух російських збройних сил був суттєво підірваний. І в цій ситуації урочиста патріарша літургія в храмі, який вже став головним символом сучасного російського мілітаризму, була очевидною спробою піднести бойовий дух російської армії перед її новим наступом на Україну. Патріарх Кирил у своїй проповіді після літургії заявив, що спеціальна воєнна операція проти України – це захист безпеки та незалежності Росії, яким нібито загрожує загадкова «большая сила». Ця «сила», за словами патріарха, «противостоит силе нашего народа». Цілком очевидно, що під цією «силою» патріарх Кирил розуміє умовний колективний Захід, який нібито намагається «ослабить Русь», спровокувавши «междоусобную брань». Тому патріарх оцінив дії російських військових як цілком справедливі та виправдані (Кирилл, 2022с).

Усі ці слова та дії патріарха Кирила викликали в Україні обурення. Принципова незгода духовенства УПЦ з московським патріархом проявилася, перш за все, у так званому «русі непоминання».

«Русь непоминання»

Вже в перші дні війни священники УПЦ в різних єпархіях стали відмовлятися поминати на богослужінні ім'я патріарха Кирила (незважаючи на те, що Статут УПЦ на той момент передбачав обов'язкове поминання патріарха в усіх храмах УПЦ).

Одним із яскравих прикладів розвитку цього руху може слугувати ситуація, що склалася після початку війни у Сумській єпархії. Як відомо, вже з першого дня війни бої точилися на околицях міста Суми, а такі міста в Сумській області, як Охтирка та Тростянець, зазнавали потужних ударів ворожої артилерії. Існувала реальна загроза повної окупації області. І в цій ситуації кілька священників у Сумах заявили про свою відмову поминати патріарха Кирила і 28 лютого оприлюднили відповідне звернення до свого архієрея – митрополита Сумського і Охтирського Євлогія (Гутченка) (Serafim, 2022). Це звернення набуло масової підтримки: під ним поставили свої підписи близько сотні священників єпархії. Як наслідок, 1 березня митрополит Євлогій видав розпорядження про припинення поминання патріарха Кирила на території Сумської єпархії (Євлогій, 2022).

Невдовзі аналогічні заяви зробили і священники в інших єпархіях. «Рух непоминання» набув масового характеру. У різних регіонах України священники УПЦ і у проповідях, і у своєму спілкуванні з парафіянами, і на своїх сторінках у соціальних мережах стали відкрито висловлювати недовіру патріархові Кирилу. При цьому священники кількох єпархій УПЦ пішли ще далі й оприлюднили звернення до митрополита Онуфрія, у яких закликали до негайного скликання Собору УПЦ з метою повного відокремлення від Московського патріархату та проголошення автокефалії (Львівська єпархія УПЦ, 2022).

Цілком очевидно, що після початку війни кількість прихильників цілковитої незалежності УПЦ стала стрімко зростати. Однак спочатку ці настрої не знайшли підтримки з боку митрополита Онуфрія.

«Міжнародний церковний трибунал»

Після численних звернень до митрополита Онуфрія з закликами висловити недовіру патріархові Кирилу та розірвати будь-які зв'язки з Московською патріархією настав певний період очікування. Духовенство в регіонах сподівалося почути відповідь на свій запит. Однак керівництво УПЦ не оголосило якогось чіткого плану подальших дій та спочатку не пішло на скликання Собору.

Єпархіальні архієреї, не розуміючи позиції митрополита Онуфрія, у переважній більшості також утрималися від якихось публічних заяв щодо ситуації в церкві. Але одночасно з цим місцеві органи державної влади почали все активніше чинити тиск на громади УПЦ, вимагаючи від них переходу в юрисдикцію Православної церкви України (ПЦУ, детальніше про це буде сказано нижче).

Внаслідок цього настрої духовенства почали змінюватися. Стали появлятися низові ініціативи, які свідчили про спроби самоорганізації духовенства та мирян. Найбільшого резонансу на цьому етапі набув відкритий лист, який зініціював клірик Дніпропетровської єпархії УПЦ протоієрей Андрій Пінчук. Увечері 10 квітня 2022 р. на своїй сторінці у Facebook він оприлюднив звернення до предстоятелів помісних православних церков про необхідність провести церковний суд над Московським патріархом Кирилом (Пінчук, 2022). О. Андрій закликав предстоятелів «розглянути публічні заяви Московського патріарха Кирила щодо війни проти України та надати їм оцінку в світлі Святого Письма та Священного Передання Церкви». Крім того, він закликав розглянути на всеправославному рівні доктрину «русского міра», яку впродовж

багатьох років пропагує патріарх Кирил і яка стала одним із ідейних виправдань війни Російської Федерації проти України, а також дати цій доктрині оцінку з погляду православного вчення і, у разі засудження цієї доктрини, притягнути патріарха Кирила до відповідальності й позбавити права обіймати патріарший престол.

Упродовж кількох днів це звернення підтримали більше 430 священників УПЦ. Про нього подали новини провідні українські ЗМІ. Текст звернення було перекладено російською, англійською та грецькою мовами. Про ініціативу українських священників стали активно писати в іноземних виданнях.

Отже, ідеї, висловлені у відкритому листі прот. А. Пінчука, знайшли широку підтримку і серед духовенства УПЦ, і в суспільстві в цілому. Важливо звернути увагу на широку географію регіонів, священники яких підписали це звернення. Серед них є єпархії і Східної, і Західної, і Центральної України. Однак, найбільшу кількість підписантів дала Волинська єпархія (близько 100 чоловік). При цьому серед них є не тільки настоятелі храмів, але й благочинні, проректор та викладачі Волинської духовної семінарії тощо.

Це звернення й полеміка навколо нього чітко відобразили нові тенденції у внутрішньому житті УПЦ, на які треба звернути увагу.

По-перше, звернення стало низовою ініціативою духовенства, яке все більше обурювалося і позицією патріарха Кирила, і мовчанням своїх єпископів. Залишившись сам на сам із місцевою владою, яка все більше тиснула на громади та вимагала повного розриву з Москвою, священники почали брати ініціативу до своїх рук. Єпископи фактично втратили контроль над духовенством, а духовенство перестало боятися реакції єпископів на свої публічні виступи.

По-друге, якщо у перші тижні війни публічні заяви духовенства були орієнтовані на Київську митрополію УПЦ, то звернення від 10 квітня вже не містило закликів до керівництва УПЦ. Підписанти зверталися безпосередньо до представителів інших помісних церков. Це означало, що парафіяльне духовенство почало втрачати довіру не тільки до патріарха Кирила, але й до митрополита Онуфрія.

Взаємини з державою

Окремо треба сказати про те, що відбувалося після початку війни у взаєминах УПЦ з державною владою. Вже в перші дні війни органи місцевої влади почали активно діяти проти громад УПЦ.

Найбільш показовою в цьому була ситуація у Львівській області. Так, ще 28 лютого 2022 р. Городоцька міська рада Львівської області видала розпорядження про заборону на своїй території громад УПЦ (Городоцька територіальна громада, 2022). Після цього було примусово закрито парафію УПЦ, яка діяла поблизу Городка. Подібні процеси протікали і в інших районах Львівської області. Наскільки нам відомо після спілкування зі священниками УПЦ на Львівщині, їх викликали до місцевих адміністрацій та в ультимативній формі вимагали вийти зі складу УПЦ і приєднатися до ПЦУ. У разі відмови представники влади погрожували закриттям храмів та переданням церковного майна у користування громад ПЦУ.

У цій ситуації кілька громад УПЦ на Львівщині змушені були перейти до складу ПЦУ, хоча прості парафіяни УПЦ у переважній більшості не бажали такого переходу. Тому декілька громад на Львівщині прийняли рішення про вихід зі складу УПЦ та про перехід під омофор Константинопольського патріарха (зокрема, таке рішення прийняла громада УПЦ в м. Мостиська). Під час богослужіння настоятель почав поминати патріарха Варфоломія (Мостиська міська рада, 2022).

Подібні процеси відбувалися і в інших регіонах. Наприклад, 13 квітня 2022 р. Малинська міська рада Житомирської області ухвалила звернення до Верховної Ради України з закликом «якнайшвидше прийняти проєкт Закону України “Про заборону Московського патріархату на території України”» (Малин, 2022). Разом з тим було ухвалено звернення до священнослужителів і парафіян УПЦ на території Малинської міської територіальної громади, у якому містився відвертий ультиматум: «Якщо ви бажаєте і далі служити московському патріархату, то вимагаємо через 24 години звільнити церкви, які належать українському народу» (Малин, 2022).

На початку травня розпорядження про заборону діяльності УПЦ видали Конопотський міський голова А. Семеніхін (Семеніхін, 2022) та мер Броварів І. Сапожок (Сапожок, 2022).

Але, як відомо, такі рішення місцевих органів влади суперечили чинному законодавству, через що вище керівництво держави від них дистанціювалося. Заклики до жорстких дій проти УПЦ не знайшли підтримки ні в Офісі Президента, ні у Верховній Раді України.

Наприкінці березня до Верховної Ради були подані два законопроєкти, які передбачали цілковиту заборону діяльності УПЦ. Перший із них (№ 7204 від 22.03.2022, оприлюднено 28.03.2022)

ініціювала народна депутатка України Оксана Савчук, членкиня політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (Верховна Рада України, 2022a). Другий (№ 7213 від 26.03.2022, оприлюднено 28.03.2022) – ініціювали народні депутати від фракції «Голос» (Верховна Рада України, 2022b). Аналіз обох законопроектів, здійснений незалежними експертами, показав, що положення цих законопроектів не узгоджуються ані з Конституцією України, ані з чинним законодавством. Тому перспективи їхнього схвалення Верховною Радою України були оцінені як близькі до нуля (Хаварівський, 2022).

Негативно на ці законопроекти відреагували і в Офісі Президента України. Зокрема, радник голови Офісу Президента Михайло Подоляк закликав не спекулювати на релігійних питаннях і визнав, що ухвалення таких законопроектів може призвести до дестабілізації суспільної ситуації в Україні (Подоляк, 2022).

Негативно про перспективи ухвалення тих законопроектів висловився і Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук. 25 квітня в інтерв'ю виданню «РБК-Україна» він повідомив, що у Верховній Раді досягнуто консенсусу, що під час війни ці законопроекти розглядати не будуть, оскільки вони «розколюють суспільство» (Стефанчук, 2022).

Одночасно з огляду на рішення щодо законопроектів центральні органи влади не намагалися спинити хвилю рішень, спрямованих проти УПЦ, які схвалювали в різних регіонах.

Собор УПЦ та зміна її статусу

Отже, протягом березня-квітня 2022 р. всередині УПЦ постійно зростало напруження. Почала складатися типова «революційна ситуація», коли «низи» вже не хотіли жити по-старому, а «верхи» більше не могли керувати по-старому. Нарешті, 12 травня у Києві відбулося засідання Священного Синоду УПЦ, на якому було оголошено про намір скликати зібрання за участі єпископів, священників, монахів та мирян «для обговорення проблем церковного життя, що виникли внаслідок війни» (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022d).

Ця ініціатива викликала численні запитання. Статут про управління УПЦ не знає такого органу як «зібрання за участі єпископів, священників, монахів та мирян». А це означає, що це зібрання не могло ухвалювати жодних важливих рішень. З іншого боку, було зрозуміло, що члени Синоду свідомо ухилилися від використання слова «Собор», оскільки станом на початок травня

14 єпархіальних центрів УПЦ перебували на тимчасово окупованих територіях.

Синод не назвав точної дати скликання зібрання і не визначив процедури обрання делегатів. Однак, уже за кілька днів після проведення засідання Синоду до єпархій УПЦ було розіслано лист митрополита Онуфрія, у якому вказувалося, що зібрання відбудеться 27 травня у Києві. Після цього почалася активна підготовка до його проведення.

Оскільки не була визначена чітка процедура обрання делегатів, у різних єпархіях їх обирали по-різному. Наприклад, у Сумській єпархії провели загальні збори духовенства, на яких таємним голосуванням у два тури відбулися вибори делегатів. У більшості ж єпархій таких зібрань не проводили – там єпископи самі призначили делегатів.

У період підготовки до зібрання митрополит Онуфрій попросив усіх єпископів представити йому інформацію щодо настроїв духовенства в єпархіях. Тому в тих єпархіях, де проводилися зібрання, на них не тільки обирали делегатів, але й проводили опитування духовенства щодо їхніх поглядів на майбутнє УПЦ. Зокрема, у Сумській єпархії з цього приводу було проведено таємне голосування: 64,5 % опитаних підтримали «необхідність відокремлення від Руської православної церкви та Московського Патріархату шляхом набуття Українською православною церквою канонічної автокефалії», натомість 34,7 % висловилися за «необхідність подальшого збереження єдності та канонічного підпорядкування Української православної церкви Руській православній церкві та Московському Патріархату» (Православна Сумщина, 2022). Цікаво й те, що в результаті таємного голосування від Сумської єпархії делегатами на зібрання було обрано двох священників, які у квітні підписали відкритий лист до предстоятелів помісних православних церков із закликом піддати патріарха Кирила церковному суду.

27 травня у монастирі Феофанія в Києві вранці розпочало роботу анонсоване зібрання. Як свідчать учасники зібрання, відбувалося зібрання в досить відкритій атмосфері. Усі, хто цього бажав, отримали можливість висловитися. Важливо, що в цьому обговоренні брали участь і представники єпархій із тимчасово окупованих територій (у режимі відеозв'язку). Також на зібранні були зачитані звернення, які отримав митрополит Онуфрій із різних єпархій. Сам він повідомив, що переважна більшість тих, хто скерував до нього звернення, висловилися за повне відокремлен-

ня УПЦ від Московського патріархату. Внаслідок цього зібрання дійшло висновку про необхідність внесення змін до Статуту про управління УПЦ. Однак такі зміни має право вносити Собор єпископів УПЦ з наступним затвердженням Собором УПЦ (за участі єпископів, священників, ченців та мирян). У зв'язку з цим зібрання підтримало пропозицію в той самий день провести спочатку засідання Св. Синоду, надалі Собор єпископів, а потім Собор УПЦ. Фактично це означало, що присутні на зібранні делегати підтримали ідею перекваліфікувати це зібрання в Собор УПЦ, але за умови дотримання статутної процедури скликання і проведення такого Собору (яка передбачає, що попередньо потрібно провести Собор єпископів).

Далі події розвивалися з блискавичною швидкістю. Було проведено екстрене засідання Св. Синоду, потім одразу Собор єпископів і, нарешті, близько 17:00 почав роботу Собор УПЦ.

Як на мене, головним результатом Собору стало внесення принципових змін до Статуту про управління УПЦ. Але, на жаль, досі офіційно ці зміни не оприлюднені. Щоправда, до всесвітньої мережі Інтернет потрапив текст нової редакції Статуту УПЦ. Учасники Собору у приватному спілкуванні підтвердили, що це і є та сама версія Статуту, яку схвалив Собор 27 травня. Тому ми вже можемо зробити огляд цих правок.

Отже, що змінилося у Статуті про управління УПЦ? Зі Статуту забрали всі положення, які встановлювали зв'язок Української православної церкви з Руською православною церквою. Зокрема, зі Статуту забрані пункти про те, що УПЦ «з'єднана з помісними православними церквами через Руську православну церкву» (розділ I, п. 3)¹, що УПЦ є «самокерованою частиною Руської православної церкви» (розділ I, п. 5), що УПЦ «у своєму управлінні керується постановами Архієрейського Собору Руської Православної Церкви від 25-27 жовтня 1990 року» (розділ I, п. 4), що Предстоятель УПЦ після обрання має отримувати благословення Московського патріарха (розділ V, п. 2, 16), що ім'я Московського патріарха має «підноситися за богослужінням у всіх храмах та монастирях Української Православної Церкви» (розділ V, п. 5), що Київський митрополит є постійним членом Св. Синоду РПЦ (розділ V, п. 8), що Собор УПЦ має дбати про збереження «канонічної єдності з Руською Православною Церквою» (розділ II, п. 6 б) та

¹ Тут і далі ми даємо посилання на стару версію Статуту за виданням: (Статут, 2008).

про втілення в життя рішень Соборів РПЦ (розділ II, п. 6 в), що Собор єпископів УПЦ «діє на підставі ... постанов помісних і архієрейських соборів Руської православної церкви» (розділ III, п. 5).

Лише у першому пункті загальних положень (у новій редакції) зазначено, що УПЦ є незалежною та самокерованою згідно з грамотою патріарха Алексія II від 1990 року. Це єдина згадка про московського патріарха, яка лишилася в Статуті УПЦ. Але якщо переглянути текст грамоти, врученої у 1990 р. тодішньому Київському митрополитові Філарету, то стає очевидним, що вона має занадто загальний характер². У ній нема положень про те, яким має бути внутрішній устрій та управління УПЦ. Тому й посилення на цю грамоту, очевидно, лише засвідчує, що УПЦ свою сучасну історію веде від 1990 р. Тим самим, збережено певну спадковість в житті УПЦ. До того ж, тепер до цього пункту Статуту додано положення про те, що керівний центр УПЦ розташований у Києві.

Окрім змін до Статуту, Собор УПЦ ухвалив постанову (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022е). У ній також є кілька важливих положень, які в майбутньому обов'язково мають бути імплементовані до тексту Статуту. Так, зокрема, у постанові зазначено, що Собор «мав міркування про відновлення мироваріння в Українській православній церкві» (п. 6). Також Собор вирішив активізувати місію УПЦ за кордоном серед українських біженців і вимушених переселенців (п. 8).

І ще одна важлива деталь: у неділю, 29 травня, Блаженніший митрополит Онуфрій під час богослужіння у Києво-Печерській Лаврі поминав усіх предстоятелів помісних церков (за винятком тих, які визнають сьогодні ПЦУ).

Поминання за богослужінням усіх предстоятелів помісних церков, право на мироваріння та створення закордонних парафій – усе це є атрибутами автокефальності. Отже, рішення Собору від 27 травня фактично задекларували повну незалежність УПЦ. При цьому ані в новій редакції Статуту, ані в постанові Собору слово «автокефалія» не вживається.

Як ми зазначали вище, однією з серйозних проблем для УПЦ була фактична втрата нормального зв'язку з 14 єпархіальними центрами, які опинилися на тимчасово окупованих територіях. Представники цих єпархій брали участь в роботі Собору у дистанційному форматі. Вже під час Собору представники єпархій Криму та Донбасу заявили, що вони не погоджуються з запропо-

² Повний текст грамоти див. у: Журнал Московской Патриархии 1991, с. 11.

нованими змінами до Статуту та не бажають розривати зв'язок із Московським патріархом.

Саме для того, щоби вирішити проблему цих єпархій, в постанову Собору було внесено окремий пункт (п. 7), яким встановлювався особливий порядок управління на період воєнного стану. У ситуації, коли зв'язки між єпархіями та церковним керівним центром ускладнені або відсутні, Собор надав єпархіальним архієреям «право самостійно ухвалювати рішення щодо тих чи інших питань єпархіального життя, що належать до компетенції Священного Синоду або Предстоятеля Української православної церкви, з подальшим, при відновленні можливості, інформуванням священноначалля». Цілком очевидно, що зразком для цього рішення став добре відомий указ патріарха Тихона (Беллавіна) від 20 листопада 1920 р., яким встановлювався порядок тимчасового вищого церковного управління в умовах тодішньої громадянської війни (Митрофанов, 1995, с. 86–88).

Варто зазначити, що рішення, ухвалені 27 травня на Соборі УПЦ в Києві, викликали негативну (хоча і стриману) реакцію з боку керівництва РПЦ. Вже двічі після 27 травня скликали засідання Св. Синоду РПЦ у Москві. Фактично двічі була повторена вимога, щоб УПЦ представила нову версію свого статуту на затвердження патріархові Кирилу. Окрім того, 7 червня Св. Синод РПЦ перевів єпархії УПЦ у Криму в безпосереднє підпорядкування патріарха Кирила та заявив про створення Кримської митрополії РПЦ. Також московський Синод висловив підтримку тим єпископам, священникам і мирянам УПЦ, які виступають за збереження єдності УПЦ з РПЦ та продовжують під час богослужіння поминати Московського патріарха (Русская православная церковь, 2022с).

Отже, хоча на даний момент РПЦ утрималася від прямого засудження рішень, ухвалених на Соборі УПЦ, все ж цілком очевидно, що напруга у взаєминах між УПЦ та Московською патріархією буде зростати.

Підсумки та перспективи

Як бачимо, протягом 100 днів війни УПЦ пройшла серйозну внутрішню еволюцію. І її предстоятель, і духовенство та миряни засуджують військову агресію Росії проти України та висловлюють незгоду з заявами й діями патріарха Кирила, який повністю став на бік російської армії.

Опинившись у перші два місяці війни в ситуації складної внутрішньої кризи, УПЦ у травні зробила рішучий крок, щоби цю кризу подолати. Собор УПЦ 27 травня не тільки заявив про незгоду з патріархом Кирилом, але й статутно оформив відокремлення УПЦ від Московського патріархату. Але й учасники Собору, і численні вірники УПЦ розуміють, що процес набуття повної незалежності УПЦ ще далекий від завершення. Тривають бойові дії, відсутня нормальна комунікація з багатьма єпархіальними центрами, Кримські єпархії вже офіційно відокремилися від УПЦ. На даний момент немає офіційної реакції інших помісних церков на рішення, ухвалені в Києві 27 травня.

І все ж, Собор УПЦ 27 травня став серйозним проривом. Можна сказати, що УПЦ внутрішньо визначилася. Собор чітко висловив небажання УПЦ надалі перебувати у складі Московського патріархату. При цьому залишаються невирішеними численні питання подальшого функціонування УПЦ. Собор підтвердив усі попередні рішення УПЦ про засудження дій Константинопольського патріарха та жодним чином не пом'якшив позиції щодо ПЦУ. Отже, і надалі залишається розірваним спілкування УПЦ з Константинопольською, Александрійською, Кіпрською та Елладською Церквами. Не зрозуміло, як будуть далі розвиватися взаємини між УПЦ та московським церковним центром.

УПЦ ще має вирішити цілу низку непростих завдань як свого внутрішнього життя, так і позиціонування себе у світовому православ'ї. Тому цей нарис варто закінчити багатокрапкою...

Посилання

Арестович, А. (2022) *Когда закончится война, отдаст ли Украина Крым и Донбасс*, Ахметов. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.youtube.com/watch?v=ZHUPeK-maXg&t> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Верховна Рада України (2022a) *Проект Закону про заборону Московського патріархату на території України*. [Електронний ресурс]. Доступно за: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73998 [Дата перевірки: 10.10.2022].

Верховна Рада України (2022b) *Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана*

такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України. [Електронний ресурс]. Доступно за: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74008 [Дата перевірки: 10.10.2022].

Городоцька територіальна громада (2022) *Розпорядження міського голови № 18 від 28.02.2022 «Про заборону діяльності Української Православної Церкви Московського Патріархату на території Городоцької міської ради Львівської області»*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://horodok-rada.gov.ua/node/12396> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Дорогань, А. (2021) «ФСБ в рясах». Як російські спецслужби діяли під прикриттям Московського патріархату? [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarkhat/31122625.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Євлогій, митр. (2022) *Розпорядження № 5 по Сумській єпархії Української Православної Церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://portal-pravoslavie.sumy.ua/eparhiya/dokumenty/rozporядzhennya/2022/rozporядzhennya-n-52.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Журнал Московской Патриархии (1991), № 2.

Київська духовна академія і семінарія (2022) «Хресний хід УПЦ у Маріуполь»: як це було. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://kdais.kiev.ua/event/interview-20052022> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Кирилл, патр. (2022a) *Обращение Святейшего Патриарха Кирилла к архипастырям, пастырям, монашествующим и всем верным чадам Русской Православной Церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903795.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Кирилл, патр. (2022b) *Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю о Страшном Суде после Литургии в Храме Христа Спасителя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904390.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Кирилл, патр. (2022c) *Слово Святейшего Патриарха Кирилла в Неделю 4-ю Великого поста после Литургии в главном храме Вооруженных сил РФ*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5914188.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Львівська єпархія УПЦ (2022) *Духовенство Львівської єпархії звернулося до митрополита Філарета з листами про термінове скликання Архієрейського Собору УПЦ* [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://upc.lviv.ua/publikatsiji/1918-dukhovenstvo-lvivskoj-eparhiji-zvernulosa-do-mitropolita-filareta-z-listami-pro>

[terminove-sklikannya-arkhierejskogo-soboru-upts](#) [Дата перевірки: 10.10.2022].

Малин. Міська територіальна громада (2022) *Рішення 25-ї сесії 8-го скликання Малинської міської ради Житомирської області*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://malyn-rada.gov.ua/sites/default/files/documents/pryynyati_rishennya_25_sesiyi.zip [Дата перевірки: 10.10.2022].

Митрофанов, Г. (1995), *Русская Православная Церковь в России и эмиграции в 1920-е годы*. Санкт-Петербург.

Мостиська міська рада (2022) *Громада Української православної церкви у Мостиськах прийняла рішення про вихід зі складу УПЦ*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://mostyska-gromada.gov.ua/news/1649342246> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Омельченко, Г. (2019) *Агентура КДБ-ФСБ-РПЦ в Україні: чого ми не знали про добре знайомі обличчя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3505/188/137127/м> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Онуфрій, митр. (2022a) *Звернення Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія до вірних та до громадян України*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-virnix-ta-gromadyan-ukrajini/?fbclid=IwARoA-ovw6tbNaFnbA8MOLGkUp7BUOhxTr-NIYU3oSD3JBW7ffpiOHv5ogaE> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Онуфрій, митр. (2022b) *Слово Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Онуфрія на відкритті зібрання єпископів, священників, монахів та мирян Української Православної Церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/27/slovo-blazhennishogo-mitropolita-kijivskogo-i-vsijeji-ukrajini-onufriya-na-vidkritti-zibrannya-jepiskopiv-svyashhenikiv-monaxiv-ta-miryan-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi/> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Онуфрій, митр. (2022c) *Звернення Блаженнішого Митрополита Онуфрія з приводу ситуації навколо Маріуполя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/04/21/zvernennya-blazhennishogo-mitropolita-onufriya-z-privodu-situaciji-navko-lo-mariupolya> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Онуфрій, митр. (2022d) *Обращение Блаженнейшего Митрополита Онуфрия к Президенту Российской Федерации Путину В.В. в связи с ситуацией вокруг города Мариуполя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/08/>

[obrashhenie-blazhennejshego-mitropolita-onufriya-k-prezidentu-rossijskoj-federacii-putinu-v-v-v-svyazi-s-situaciej-vokrug-goroda-mariupolya](#) [Дата перевірки: 10.10.2022].

Пінчук, А. (2022) *Міжнародний церковний трибунал*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=5012948892114452&id=100001981718431 [Дата перевірки: 10.10.2022].

Подольак, М. (2022) *Українська Православна Церква займає відмінну від РПЦ позицію*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/03/31/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-zajmaje-vidminu-vid-rpc-poziciyu-mixajlo-podolyak> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Православна Сумщина (2022) *На загальних зборах духовенства Сумської єпархії проведено обговорення канонічного статусу Української Православної Церкви з урахуванням виключних умов, створених війною*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://portal-pravoslavie.sumy.ua/novini-eparhii/duhovenstvo-sumskoi-eparhii-upc-obgovorilo-kanonichniy-status.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Русская православная церковь (2022a) *В Неделю о Страшном Суде Предстоятель Русской Церкви совершил Литургию в Храме Христа Спасителя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904377.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Русская православная церковь (2022b) *В Неделю Торжества Православия Предстоятель Русской Церкви совершил Литургию в Храме Христа Спасителя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5908322.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Русская православная церковь (2022c) *Журналы Священного Синода от 7 июня 2022 года*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5934527.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Сапожко, І. (2022) *Московський патріархат під забороною!* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.facebook.com/i.sapozhko/posts/pfbidoryhrRMXoyke2LF6yCMVPMqgQsUUzgxKjhphgSLHbPi1A6ZiJ4XomaVfbybiXZNwFl> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Семеніхін, А. (2022) *Між ворогом і агентом різниці немає*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.facebook.com/Semenikhin/posts/pfbidoTeicFuhyzSBHhx1UK435P5JDcfnyBBA6m88vZWEeM2jTh3iv6jsJjGXy5bcuzYaTl> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Серафим, ієром. (2022) *Осуждаем агрессора и прекращаем поминовение патриарха Кирилла. Обращение духовенства Сумской*

епархиї. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.facebook.com/serafim.ieromonah/posts/pfbid0GDp5CUptx7h69JeYkS6gn8mRU1jCFn6gDqgRCWMWxKu2WvAkTbGxVqhαιw3UQnSpl> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022a) *1 000 тонн від Румунської Православної Церкви. Що стоїть за наймасштабнішою допомогою цієї війни?* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/30/1-000-tonn-vid-rumunskoj-privoslavnoj-cerkvi-shho-stojit-za-najmasshtabnishoyu-dopomogyu-cijeji-vijni-video> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022b) *Заява Української Православної Церкви від 10 березня 2022 року.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/03/10/zayava-ukrajinskoji-privoslavnoj-cerkvi-vid-10-berезnya-2022-roku> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022c) *Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви від 28 лютого 2022 року.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-privoslavnoj-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022d) *Підсумки Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/12/pidsumki-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-privoslavnoj-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022e) *Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-privoslavnoj-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roku> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022f) *Президент подякував УПЦ за допомогу в організації гуманітарного коридору в Маріуполь.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/03/12/prezident-podyakuvav-upc-za-dopomogu-v-organizaciji-gumanitarnogo-koridoru-v-mariupol> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022h) *Українська Православна Церква допомагає в організації гуманітарного коридору в Маріуполь.* [Електронний ресурс].

Доступно за: <https://news.church.ua/2022/03/12/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-dopomagaje-v-organizaciji-gumanitarnogo-koridoru-v-mariupol> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Стефанчук, Р. (2022) *Шансів у будь-якої проросійської партії більше не буде*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ruslan-stefanchuk-shansov-lyuboy-prorossiyskoy-1650837541.html> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Українська православна церква (2008) *Статут про управління Української Православної Церкви, ухвалений Архієрейським Собором Української Православної Церкви 21 грудня 2007 року*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://orthodox.org.ua/article/statut-pro-upravln%D1%96nnya-ukra%D1%97nsko%D1%97-pravoslavno%D1%97-tserkvi-o> [Дата перевірки: 10.10.2022].

Хаварівський, У. (2022) *Огляд законопроектів про заборону Московського Патріархату в Україні*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/oglyad-zakonoprojektiv-pro-zaboronu-moskovskogo-patriarkhatu-v-ukrayini_n128163 [Дата перевірки: 10.10.2022].

Щоденний Львів, (2018) *Московський патріархат включений у мережу ФСБ, – релігієзнавець у Львові*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://dailylviv.com/news/polityka/moskovskiy-patriarkhat-vklyuchenyi-u-merezhu-fsb-relihiieznaveets-u-lvovi-66925> [Дата перевірки: 10.10.2022].

References

Arestovich, A. (2022) *Kogda zakonchitsya voyna, otdast li Ukraina Krym i Donbass, Akhmetov*. [online] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=ZHUPeK-maXg&t> [Accessed 10 October 2022].

Verkhovna Rada Ukrayiny (2022a) *Proekt Zakonu pro zaboronu Moskovskoho patriarkhatu na terytoriyi Ukrayiny*. [online] Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73998 [Accessed 10 October 2022].

Verkhovna Rada Ukrayiny (2022b) *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» shchodo zaborony diyal'nosti relihiynykh orhanizatsiy (obyednan), yaki vkhodyat do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (obyednannya), kerivnyy tsentr (upravlinnya) yakoyi znakhodytsya za mezhamy Ukrayiny v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viyskovu ahresiyu proty Ukrayiny ta/abo tymchasovo okupuvala chastynu terytoriyi Ukrayiny*. [online] Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74008 [Accessed 10 October 2022].

Horodetska terytorialna hromada (2022) *Rozporyadzhennya miskoho holovy № 18 vid 28.02.2022 «Pro zaboronu diyalnosti Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy Moskovskoho Patriarkhatu na terytoriyi Horodotskoyi miskoyi rady Lvivskoyi oblasti»*. [online] Available at: <http://horodok-rada.gov.ua/node/12396> [Accessed 10 October 2022].

Dorohan, A. (2021) «FSB v ryasakh». *Yak rosiyski spetssluzhby diyaly pid prykryttyam Moskovskoho patriarkhatu?* [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarkhat/31122625.html> [Accessed 10 October 2022].

Yevlohiy, mytr. (2022) *Rozporyadzhennya № 5 po Sumskiy yeparkhiyi Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy*. [online] Available at: <http://portal-pravoslavie.sumy.ua/eparhiya/dokumenty/rozporyadzhennya/20222/rozporyadzhennya-n-52.html> [Accessed 10 October 2022].

Zhurnal Moskovskoy Patriarkhii (1991), № 2.

Kyyivska dukhovna akademiya i seminariya (2022) *Khresnyy khid UPTS u Mariupol»: yak tse bulo*. [online] Available at: <http://kdais.kiev.ua/event/interview-20052022> [Accessed 10 October 2022].

Kirill, patr. (2022a) *Obrashcheniye Svyateyshego Patriarkha Kirilla k arhipastyryam, pastyryam, monashestvuuyushchim i vsem vernym chadam Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*. [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5903795.html> [Accessed 10 October 2022].

Kirill, patr. (2022b) *Slovo Svyateyshego Patriarkha Kirilla v Nedelyu o Strashnom Sude posle Liturgii v Khrame Khrista Spasitelya*. [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904390.html> [Accessed 10 October 2022].

Kirill, patr. (2022c) *Slovo Svyateyshego Patriarkha Kirilla v Nedelyu 4-yu Velikogo posta posle Liturgii v glavnom khrame Vooruzhennykh sil RF*. [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5914188.html> [Accessed 10 October 2022].

Lvivska yeparkhiya UPTs (2022) *Dukhovenstvo Lvivskoyi yeparkhiyi zvernulosya do mytropolyta Filareta z lystamy pro terminove sklykannya Arkhiyereyskoho Soboru UPTs*. [online] Available at: <http://upc.lviv.ua/publikatsiji/1918-dukhovenstvo-lvivskoji-eparkhiji-zvernulosya-do-mitropolita-filareta-z-listami-pro-terminove-sklykannya-arkhierejskogo-soboru-upts> [Accessed 10 October 2022].

Malyn. Miska terytorialna hromada (2022) *Rishennya 25-yi sesiyi 8-ho sklykannya Malynskoyi miskoyi rady Zhytomyrskoyi oblasti*. [online] Available at: https://malyn-rada.gov.ua/sites/default/files/documents/prynyati_rishennya_25_sesiyi.zip [Accessed 10 October 2022].

Mitrofanov, G. (1995), *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov v Rossii i emigratsii v 1920-ye gody*. Sankt-Peterburg.

Mostyska miska rada (2022) *Hromada Ukrayinskoyi pravoslavnoyi tserkvy u Mostyskakh pryunyala rishennya pro vykhid zi skladu*. [online] Available at: <https://mostyska-gromada.gov.ua/news/1649342246> [Accessed 10 October 2022].

Omelchenko, H., (2019) *Ahentura KDB-FSB-RPTS v Ukrayini: choho my ne znaly pro dobre znayomi oblychchya*. [online] Available at: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3505/188/137127/М> [Accessed 10 October 2022].

Onufriy, mytr. (2022a) *Zvernennya Blazhennishoho Mytropolyta Kyuyivskoho i vsiyeyi Ukrayiny Onufriya do virnykh ta do hromadyan Ukrayiny*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/02/24/zvernennya-blazhennishoho-mitropolita-kijivskogo-vsijeji-ukrajini-onufriya-virnix-ta-gromadyan-ukrajini/?fbclid=IwARoA-ovw6tb-NaFnbA8MOLGkUp7BUOhxTr-HIYU3oSD3JBW7ffpiOHv5ogaE> [Accessed 10 October 2022].

Onufriy, mytr. (2022b) *Slovo Blazhennishoho Mytropolyta Kyuyivskoho i vsiyeyi Ukrayiny Onufriya na vidkrytti zibrannya yepyskopiv, svyashchenyviv, monakhiv ta myryan Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/27/slovo-blazhennishoho-mitropolita-kijivskogo-i-vsijeji-ukrajini-onufriya-na-vidkrytti-zibrannya-jepyskopiv-svyashhenyviv-monakhiv-ta-miry-an-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi/> [Accessed 10 October 2022].

Onufriy, mytr. (2022c) *Zvernennya Blazhennishoho Mytropolyta Onufriya z pryvodu sytuatsiyi navkolo Mariupolya*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/04/21/zvernennya-blazhennishoho-mitropolita-onufriya-z-pryvodu-situaciyi-navkolo-mariupolya> [Accessed 10 October 2022].

Onufriy, mitr. (2022d) *Obrashcheniye Blazhenneyshego Mitropolita Onufriya k Prezidentu Rossiyskoy Federatsii Putinu V.V. v svyazi s situatsiyey vokrug goroda Mariupolya*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/08/obrashhenie-blazhenneyshego-mitropolita-onufriya-k-prezidentu-rossijskoj-federacii-putinu-v-v-v-svyazi-s-situaciyey-vokrug-goroda-mariupolya> [Accessed 10 October 2022].

Pinchuk, A. (2022) *Mizhnarodnyy tserkovnyy trybunal*. [online] Available at: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=5012948892114452&id=100001981718431 [Accessed 10 October 2022].

Podolyak, M. (2022) *Ukrayinska Pravoslavna Tserkva zaymaye vidminnu vid RPTs pozytsiyu*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/03/31/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-zajmaje-vidminu-vid-rpc-poziciyu-mixajlo-podolyak> [Accessed 10 October 2022].

Pravoslavna Sumshchyna (2022) *Na zahalnykh zborakh dukhovenstva Sumskoyi yeparkhiyi provedeno obhovorennya kanonichnoho*

statusu Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy z urakhuvannyam vyklyuchnykh umov, stvorenykh viynoyu. [online] Available at: <http://portal-pravoslavie.sumy.ua/novini-eparhii/duhovenstvo-sumskoi-eparhii-upc-obgovorilo-kanonichnij-status.html> [Accessed 10 October 2022].

Russkaya pravoslavnaya tserkov (2022a) *V Nedelyu o Strashnom Sude Predstoyatel Russkoy Tserkvi sovershil Liturgiyu v Khrame Khrista Spasitelya.* [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5904377.html> [Accessed 10 October 2022].

Russkaya pravoslavnaya tserkov (2022b) *V Nedelyu Torzhestva Pravoslaviya Predstoyatel Russkoy Tserkvi sovershil Liturgiyu v Khrame Khrista Spasitelya.* [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5908322.html> [Accessed 10 October 2022].

Russkaya pravoslavnaya tserkov (2022c) *Zhurnaly Svyashchennogo Sinoda ot 7 iyunya 2022 goda.* [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5934527.html> [Accessed 10 October 2022].

Sapozhko, I. (2022) *Moskovskyy patriarkhat pid zaboronoyu!* [online] Available at: <https://www.facebook.com/i.sapozhko/posts/pfbidorYhrRMXoyke2LF6yCMVPMqgQsUUzgxKjhphgsLHbPi1A6ZiJ4XomaVfbybiXZNwFl> [Accessed 10 October 2022].

Semenikhin, A. (2022) *Mizh vorohom i ahentom riznytsi nemaye.* [online] Available at: <https://www.facebook.com/Semenikhin/posts/pfbidoTeicFuhyzSBHhx1UK435P5JDcfnyBBA6m88vZWEeM2jTh3iv6jsJjGXy5bcuzYaTl> [Accessed 10 October 2022].

Serafim, ierom. (2022) *Osuzhdayem agressora i prekrashchayem pominoveniye patriarkha Kirilla. Obrashcheniye dukhovenstva Sumskoy yeparkhii.* [online] Available at: <https://www.facebook.com/serafim.ieromonah/posts/pfbidoGDP5CUptx7h69JeYkS6gn8mRU1jCFn6gDqgRCWMWxKu2WvAkTbGxVqhaw3UQnSpl> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytsky viddil UPTs (2022a) *1 000 tonn vid Rumunskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy. Shcho stoyit za naymasshtabnishoyu dopomohoyu tsiyeyi viyny?* [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/30/1-000-tonn-vid-rumunskoji-pravoslavnoji-cerkvi-shho-stojit-za-najmasshtabnishoyu-dopomogoyu-cijeji-vijni-video> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytsky viddil UPTs (2022b) *Zayava Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 10 bereznya 2022 roku.* [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/03/10/zayava-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-10-bereznya-2022-roku> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytsky viddil UPTs (2022c) *Zvernennya Svyashchennoho Synodu Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy*

vid 28 lyutoho 2022 roku. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/02/28/zvernennya-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-28-lyutogo-2022-roku> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytskyy viddil UPTs (2022d) *Pidsumky Svyashchenoho Synodu Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 12 travnya 2022 roku*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/12/pidsumki-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytskyy viddil UPTs (2022e) *Postanova Soboru Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 27 travnya 2022 roku*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roku> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytskyy viddil UPTs (2022f) *Prezydent podyakuvav UPTS za dopomohu v orhanizatsiyi humanitarnoho korydoru v Mariupol*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/03/12/prezydent-podyakuvav-upc-za-dopomogu-v-organizaciji-gumanitarnogo-koridoru-v-mariupol> [Accessed 10 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytskyy viddil UPTS (2022h) *Ukrayinska Pravoslavna Tserkva dopomahaye v orhanizatsiyi humanitarnoho korydoru v Mariupol*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/03/12/ukrajinska-pravoslavna-cerkva-dopomagaje-v-organizaciji-gumanitarnogo-koridoru-v-mariupol> [Accessed 10 October 2022].

Stefanchuk, R. (2022). *Shansiv u bud-yakoyi prorosiyskoyi partiyi bilshе ne bude*. [online] Available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/ruslan-stefanchuk-shansov-lyuboy-prorossiyskoy-1650837541.html> [Accessed 10 October 2022].

Ukrayinska pravoslavna tserkva (2008) *Statut pro upravlyannya Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy, ukhvalenyy Arkhiyereyskym Soborom Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy 21 hrudnya 2007 r.* [online] Available at: <http://orthodox.org.ua/article/statut-pro-upravl%D1%96nnya-ukra%D1%97nsko%D1%97-pravoslavno%D1%97-tserkvi-o> [Accessed 10 October 2022].

Khavarivskyy, U. (2022) *Ohlyad zakonoprojektiv pro zaboronu Moskovskoho Patriarkhatu v Ukrayini*. [online] Available at: https://risu.ua/oglyad-zakonoprojektiv-pro-zaboronu-moskovskogo-patriarkhatu-v-ukrayini_n128163 [Accessed 10 October 2022].

Shchodenny Lviv, (2018) *Moskovskyy patriarkhat vklyuchenyy u merezhu FSB, – relihiyeznaveц u Lvovi*. [online] Available at: <https://dailylviv.com/news/polityka/moskovskiy-patriarkhat-vklyucheniy-u-merezhu-fsb-relihiyeznaveц-u-lvovi-66925> [Accessed 10 October 2022].

Віктор Єленський

**Коментар
(липень 2022 р.)**

У статті Володимира Буреги докладно висвітлені події, які відбувалися в УПЦ Московського патріархату від початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. і до початку червня 2022 р. – тобто до того часу, коли ця церква стала УПЦ *в єдності* з Московським патріархатом.

Текст статті цікавий не тільки (а можливо – і не стільки) тим, що в ньому є, скільки тим, чого у ньому немає. Шахісти по-своєму, але доволі точно визначають принцип історизму: ми граємо фігурами, які розташовані на шахівниці так, як вони розташовані станом на цю мить. Але позиція, у якій фігури опинилися тут і зараз, склалася внаслідок попередніх ходів. Тому текстові відчутно бракує характеристики тих ходів, які здійснила УПЦ МП до 24 лютого і внаслідок яких ця церква з початку російської агресії у 2014 р. перетворилася на один з найбільш організованих легально діючих інститутів виправдання цієї агресії та критики євроатлантичних прагнень України. Саме один із чільних архієреїв УПЦ МП – митрополит Агафангел, який свого часу від усього свого «люблячого єдину Русь серця» вихваляв збройну міць Росії, таврував її «західних ворогів», закликав Росію зупинити «оранжеву чуму» й об'єднатися навколо національного лідера В. В. Путіна, (Релігія в Україні, 2012) мав стати прапором антидержавницького заколоту навесні 2014 р., а його найближче оточення (єпископи Балтський і Ананіївський Олексій (Гроха) та Овідіопольський Аркадій (Таранов), секретар єпархіального управління протоієрей Андрій Новіков) – очевидно, прапроносцями (Informnapalm, 2017).

УПЦ МП демонструвала дуже вибірковий пацифізм, коли безперестанку звинувачувала у війні Київ і ніколи – Москву, закликала до зриву мобілізації (Active News, 2014), освячувала російську зброю (Деркач, 2017), відмовлялася вшановувати українських воїнів (Радіо Свобода, 2017), але майже одночасно приймала паради у «ДНР» (24 канал, 2015).

Сув'язь УПЦ МП з проросійськими політичними силами ставала дедалі більш міцною, хоча її функціонери не гидували використовувати майданчики «гнилої Гейропи» для оповіді про «безпрецедентні гоніння» з боку української влади (СПЖ, 2017). Священноначалля УПЦ МП постійно наголошувало, що її вірні – «по обох боках лінії розмежування», але їхня риторика не лишала сумніву, до якої зі сторін вони тяжіють (аж до заяв Предстоятеля на кшталт «Крим сам відпав») (Obozrevatel, 2016).

У 2018-му, коли Константинополь оголосив про намір розв'язати українське питання, відновити свою юрисдикцію над Київською митрополією, а потім і надати їй автокефалію, в УПЦ МП з'явився насправду історичний шанс. Так, використати його було надзвичайно складно. Але священноначалля не просто відкинуло цей шанс, але й у боротьбі проти української автокефалії опинилося в одному шанці з російськими спецслужбами, явними і прихованими агентами Кремля і Радою Безпеки Російської Федерації (Nedos, 2018; Satter, 2018; Orthodox Times, 2019; Газета.ru, 2018).

І коли в Кремлі почала розкручуватися істерія з приводу необхідності захистити «гнаних православних в Україні», яку очолив безпосередньо Путін, ніхто з єпископату УПЦ МП у жоден спосіб не знайшов за можливе виступити проти цієї огидної брехні.

Засудження російського вторгнення в Україну у перший день повномасштабної війни з боку митрополита Онуфрія стало шокуючою реакцією на підступність «своїх» – не випадково він порівнює його зі старозавітним братовбивством. Утім, попри загибель своїх вірних, руйнування храмів і звірства агресора у наступні дні священноначалля волило бути менш емоційним і більш поблажливим до осатанілого брата. Володимир Бурега пояснює таку м'якість, артикульовану в заяві Синоду від 28 лютого, наявністю в складі цього органу митрополитів із окупованих територій, котрі, як неважко припустити, перебувають під жорстким контролем окупантів. Але ж у риторичі й інших архієреїв війна відступає перед непоборним прагненням захисту корпоративних інтересів.

Головними ворогами дуже швидко знову стали не загарбники, а «розкольники» з ПЦУ, місцева влада й патріарх Варфоломій.

У якийсь момент навіть почало здаватися, що керівництву УПЦ МП вдасться і далі нічого не змінювати, не чути голоси обурених кліриків і мирян, викидати неслухняних священників і прикриватися самовідданими батюшками, які заспокоювали, годували й вивозили свою (і не тільки свою) паству з-під обстрілів.

Але щонайменше три чинники унеможливили життя по-старому. Перший – це фактор Московської патріархії, глибина падіння якої виявилася неочікуваною навіть для її послідовних критиків. Патріарх Московський, який давно втратив і власну суб'єктність, і значущість в очах російського диктатора, намагався «виправитися» і стати хоча би не найгіршим учнем у школі ненависті до України. Його одкровення про гей-паради, які призвели до війни, про Росію, яка ніколи ні на кого не нападала, благословення іконою очільника вбивць і мародерів, шокувала й тих, хто ще бачив у ньому хай не Отця, то принаймні Господина.

Другий чинник безпосередньо пов'язаний із першим – це обурення мирян, хвиля непоминання і рух обурених священників, про яких згадує Володимир Бурега. Їх ставало дедалі більше, їхні вимоги – дедалі сміливіші, а заткнуті їм рота – дедалі проблематичніше. Водночас лік громад, які вийшли з УПЦ МП й доєдналися до ПЦУ, пішов на сотні й тисячі.

Третім чинником стала позиція влади. Хоча від центральної влади УПЦ МП начебто отримала вербальну «охоронну грамоту», зупинити заборони діяльності цієї церкви місцевою владою під час війни вона не могла. Законопроекти про заборону УПЦ МП у всеукраїнському масштабі дійсно були неоковирними і професійно безпорадними. Але поява юридично грамотного законопроекту, який би припинив на території України діяльність будь-якої юридичної особи, що входить – безпосередньо чи опосередковано – до складу об'єднання, чие керівництво підтримує війну проти України, було лише справою часу. Як і потрапляння патріарха Кирила та його оточення до санкційних списків якщо не Євросоюзу, то котроїсь із західних демократій.

Коротко кажучи, ситуацію, що склалася, Володимир Бурега резюмує лєнінською дефініцією революційної ситуації: низи не хочуть жити по-старому, а верхи не можуть керувати по-новому. За таких умов 12 травня 2022 р. Синод УПЦ МП оголосив про намір скликати зібрання за участі єпископів, священників, монахів

та мирян для обговорення проблем життя, що виникли внаслідок війни. Щоправда, автор не згадує про заяву Синоду – документ надзвичайно прикметний, а один з його пасажів вартий бути процитованим. Після скарг на місцеві органи влади і народних депутатів, які подали проекти законів про заборону УПЦ МП, синодали констатують: «...Усі ці факти є наслідком помилкової релігійної політики часів президентства П. О. Порошенка та руйнівної ідеології так званої Православної церкви України. Переконані, що саме така діяльність попередньої влади та “ПЦУ” і стала одним з приводів військового вторгнення в Україну» (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022). У цій заяві прекрасно все: запевнення у відданості Президентові, чиї заклики «мудрі і зважені», нехтї до його політичного конкурента і критика його «помилкової політики», ПЦУ в лапках тощо. Але чи не найголовніше – сприйняття того, що відбувається в Україні та спосіб думання синодалів. Намагання попередньої влади сприяти унезалеженню Православної церкви в Україні від контролю з боку країни, яка цю Україну хоче знищити, орган управління УПЦ МП називає «одним з приводів військового вторгнення в Україну». Якщо продовжити логічний ряд, то іншими приводами були прагнення мати власні збройні сили, зрештою, державність, власну історію, мову, культуру й ідентичність – усе те, що так драгує Путіна (Путин, 2021). Якби не ваші «помилкові прагнення» до того, щоби бути самими собою і бути вільними, щиро окреслюють своє кредо синодали, вторгнення би не було.

Розглядаючи події, які відбулися 27 травня 2022 р., тобто зібрання – засідання Синоду – Собор єпископів УПЦ – Собор УПЦ, автор особливу увагу приділяє поправкам, які «вичистили» зі Статуту згадки про РПЦ та Московський патріархат і залишили УПЦ у стані «канонічної невизначеності». Спроба «зачепитися» за Грамоту про незалежність в управлінні, яку надав УПЦ патріарх Московський Алексій II у жовтні 1990 р. – відчайдушний крок, що мав би надати процесові вигляд легітимності на підставі церковного права. І, водночас, трохи вгамувати й оборонців канонів, і борців за єдність з РПЦ (у Грамоті зазначено, що «Українська Православна Церква, поєднана через нашу Російську Православну Церкву з Єдиною Святою Соборною і Апостольською Церквою...» (Алексій, 1990). Зрозуміло, що така спроба проливає не надто багато світла на статус УПЦ – хай тепер не МП, а лише у єдності з Московським патріархатом.

Утім, навряд чи священноначалля УПЦ може пояснити більше. УПЦ не поспішає висилати грамоти помісним православним церквам із проханням прийняти її в повноту православ'я як помісну церкву; із чотирма православними церквами, які визнали ПЦУ відновлювати спілкування теж не хоче. Проголошувати автокефалію вона категорично відмовляється, бо ця автокефалія буде самопроголошеною, і всі прокльони, які колись сипалися на голови «розкольників», повернуться назад. Лунають прозорі натяки, що зміни нічого не міняють і лише покликані вивести УПЦ з-під удару з боку громадськості, влади та внутрішньоцерковного збурення (Липська, 2022). Невизначеність вже дається взнаки: єпархії УПЦ в Криму просто вийшли зі складу УПЦ і стали Кримською митрополією РПЦ. УПЦ на це публічно не відреагувала, і «сірий» розрив з Москвою дає мало простору для адекватної реакції. Це, звісно, порушує не лише статутні положення і УПЦ, і РПЦ (проте хто зараз на це зважатиме?!), але й руйнує гасла про непорушність церковних меж у зв'язку зі зміною державних кордонів, які безперервно повторює патріарх Кирил.

У чому є абсолютна ясність у нинішній позиції УПЦ – то це у відторгненні ПЦУ і фактичній відмові вести з нею діалог. Хоча деякі священники УПЦ повідомляють, що пункт про ПЦУ на Соборі не обговорювали за браком часу, а був включений до постанови без дискусій (Дудченко, 2022), дистанціювання від цієї церкви і конкуренція з ПЦУ лишається *raison d'être* УПЦ у єдності з Московським патріархатом. До речі, ця єдність – нитка, яка пов'язує УПЦ з принаймні частиною повноти православ'я, знаходиться в руках Москви – світської чи церковної наразі не має значення. Якщо у тамтешньому «центрі ухвалення рішень» накажуть її перерізати, це буде зроблено швидко.

Якщо ж спробувати зазирнути за багатокрапку, якою Володимир Бурега закінчує свою статтю, то з певністю можна стверджувати лише те, що майбутні події церковного життя, як і життя у будь-якій іншій сфері вирішально залежатимуть від ходу війни. Якщо зазирати далі, то навряд чи православним без нищівної шкоди для Церкви вдасться жити нарізно і ховатися від осмислення у богословських термінах того, що коїться зі світом, країною і самою Церквою. Те, що у РПЦ голоси проти війни звучать так рідко й неголосно, те, що серед авторів і підписантів Декларації про вчення «Русского міра» буквально лічені люди живуть

і працюють в Росії¹ – це не криза російської церкви, це її справжня трагедія. Російській церкві конче потрібна своя Барменська декларація², а її донедавна українській частині – принаймні глибока рефлексія над тим, що вже відбулося, чому і що буде далі. Уважати і просто переконувати себе і світ, що треба служити, а не рефлексувати, що на наш вік вистачить і бабусь, і треб – помилка, яка може дорого коштувати земній церкві.

Посилання

24 канал (2015) *УПЦ МП також відсвяткувала річницю псевдореферендуму у Донецьку*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://24tv.ua/upts_mp_takozh_vidsvyatkuvala_richnitsyu_pseudoreferendumu_u_donetsku_n573760 [Дата перевірки: 19.10.2022].

Active News (2014) *Episcop ortodox ROMÂN despre războiul din Ucraina: În ce țară s-au băgat americanii, numai vrajbă și sânge au adus. Vor să vadă cum se omoară ortodocșii pentru a le apăra bussines-ul lor VIDEO*. [online] Available at: <https://www.activenews.ro/prima-pagina/Episcop-ortodox-ROMAN-despre-razboiul-din-Ucraina-In-ce-tara-s-au-bagat-americanii-numai-vrajb-a-si-sange-au-adus.-Vor-sa-vada-cum-se-omoara-ortodocsii-pentru-a-le-apara-bussines-ul-lor-VIDEO-66480> [Accessed 19 October 2022].

Informnapalm (2017) *FrolovLeaks VIII: Православная элегия*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://informnapalm.org/33340-frolovleaks-viii-pravoslavna-elegiya> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Nedos, V. (2018) *Greece decides to expel Russian diplomats*. [online] Available at: www.ekathimerini.com/230551/article/ekathimerini/news/greece-decides-to-expel-russian-diplomats [Accessed 19 October 2022].

Obozrevatel (2016) *Голова УПЦ МП: Крим – «сам відпав», а Донбас – «дишає на ладан»*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/58036-glava-upts-mp-krim-sam-vidpav-a-donbas-dihae-na-ladan.htm> [Дата перевірки: 19.11.2022].

Orthodox Times (2019) *Admission of pressure on Archbishop Ieronymos not to recognize Church of Ukraine*. [online] Available at: <https://www.orthodoxtimes.com/news/2019/10/15/admission-of-pressure-on-archbishop-ieronymos-not-to-recognize-church-of-ukraine>

¹ Див. підписи під декларацією (Public Theology, 2022).

² Барменська декларація – документ прийнятий у 1934 р. християнами в нацистській Німеччині, опозиційними до Німецького християнського руху, який підтримував ідеологію соціал-націоналістичної партії Німеччини. Декларація засуджує проникнення нацистської ідеології до Німецьких протестантських церков, як такої що суперечить Євангелію. – *Прим. ред.*

orthodoxtimes.com/admission-of-pressure-on-archbishop-ieronimos-not-to-recognize-church-ofukraine [Accessed 19 October 2022].

Public Theology (2022) *A Declaration on the “Russian World” (Russkii Mir) Teaching*. [online] Available at: <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching> [Accessed 19 October 2022].

Satter, R. (2018) *Unholy hackers: Orthodox clergy targeted by Russian spies*. [online] Available at: <https://apnews.com/article/a84e97376fbf4d-698bc7cc8836af3240> [Accessed 19 October 2022].

Алексій, патріарх (1990) *Грамота Алексія Второго, Божією милостию Патріарха Московського і всея Руси, митрополиту Києвському і всея України Филарету*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhiyu-milostiyu-patriarha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Газета.ру (2018) *Ответ России: автокефалия Украины дошла до Совбеза. Путин обсудил с Советом безопасности положение РПЦ на Украине*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://www.gazeta.ru/politics/2018/10/12_a_12019651.shtml [Дата перевірки: 19.10.2022].

Деркач, Т. (2017) *Казаки-разбойники. ЧВК на службе УПЦ МП. Часть 9. «Крымнаши» епархии*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://petrimazepa.com/churchandmercenaries9.html> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Дудченко, А. (2022) *Фейсбук-сторінка о. Андрія Дудченка*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.facebook.com/a.dudchenko> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Липська, Д. (2022) *Новий статут УПЦ МП. Намісник Лаври Павло видав головний секрет. (відео)* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://glavcom.ua/country/society/noviy-status-moskovskoji-cerkvi-imitaciya-namisnik-lavri-pavlo-zrobiv-guchne-ziznannya-850970.html> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Путин, В. (2021) *Об историческом единстве русских и украинцев*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Радіо Свобода (2017) *УПЦ (МП): митрополит не встав під час шанування Героїв України, бо «проти війни»*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27005934.html> [Дата перевірки: 19.10.2022].

Релігія в Україні (2012) *Одесский митрополит заклеил врагов своей Родины и призвал Путина выполнять миссию, «возложенную на него Спасителем мира»*. [Електронний ресурс]. Доступно

за: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/14364-odesskij-mitropolit-zaklejmil-vragov-svoej-rodiny-i-prizval-putina-vypolnyat-missiyu-vozlozhennuyu-na-nego-spasitelem-mira.html [Дата перевірки: 19.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022) *Заява Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku> [Дата перевірки: 19.10.2022].

СПЖ (2017) *В ОБСЕ єпископ Віктор (Коцаба) розказав о нарушенні прав веруючих УПЦ (ВИДЕО)*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://spzh.news/ru/news/46495-v-obse-episkop-viktor-kotsaba-rasskazal-o-narushenii-prav-veruyushchikh-upts> [Дата перевірки: 19.10.2022].

References

24 kanal (2015) *UPTS MP takozh vidsvyatkuvala richnytsyu psevdoreferendumu u Donetsk*. [online] Available at: https://24tv.ua/upts_mp_takozh_vidsvyatkuvala_richnytsyu_psevdoreferendumu_u_donetsku_n573760 [Accessed 19 October 2022].

Active News (2014) *Episcop ortodox ROMÂN despre războiul din Ucraina: În ce țară s-au băgat americanii, numai vrajbă și sânge au adus. Vor să vadă cum se omoară ortodocșii pentru a le apăra business-ul lor VIDEO*. [online] Available at: <https://www.activenews.ro/prima-pagina/Episcop-ortodox-ROMAN-despre-razboiul-din-Ucraina-In-ce-tara-s-au-bagat-americanii-numai-vrajba-si-sange-au-adus.-Vor-sa-vada-cum-se-omoara-ortodocsii-pentru-a-le-apara-bussines-ul-lor-VIDEO-66480> [Accessed 19 October 2022].

Informnapalm (2017) *FrolovLeaks VIII: Pravoslavnaya elegiya*. [online] Available at: <https://informnapalm.org/33340-frolovleaks-viii-pravoslavnaya-elegiya> [Accessed 19 October 2022].

Nedos, V. (2018) *Greece decides to expel Russian diplomats*. [online] Available at: www.ekathimerini.com/230551/article/ekathimerini/news/greece-decides-to-expel-russian-diplomats [Accessed 19 October 2022].

Obozrevatel (2016) *Holova UPTS MP: Krym – «sam vidpav», a Donbas – «dykhaye na ladan»*. [online] Available at: <https://news.obozrevatel.com/ukr/politics/58036-glava-upts-mp-krim-sam-vidpav-a-donbas-dihae-na-ladan.htm> [Accessed 19 October 2022].

OrthodoxTimes (2019) *Admission of pressure on Archbishop Ieronymos not to recognize Church of Ukraine*. [online] Available at: <https://>

orthodoxtimes.com/admission-of-pressure-on-archbishop-ieronimos-not-to-recognize-church-ofukraine [Accessed 19 October 2022].

Public Theology (2022) *A Declaration on the “Russian World” (Russkii Mir) Teaching*. [online] Available at: <https://publicorthodoxy.org/2022/03/13/a-declaration-on-the-russian-world-russkii-mir-teaching> [Accessed 19 October 2022].

Satter, R. (2018) *Unholy hackers: Orthodox clergy targeted by Russian spies*. [online] Available at: <https://apnews.com/article/a84e97376fbf4d-698bc7cc8836af3240> [Accessed 19 October 2022].

Aleksiy, patriarch (1990) *Gramota Aleksiya Vtorogo, Bozhiyeyu milostiyu Patriarkha Moskovskogo i vseya Rusi, mitropolitu Kiyevskomu i vseya Ukrainy Filaretu*. [online] Available at: <https://lavra.ua/gramota-aleksiya-vtorogo-bozhiyeyu-milostiyu-patriarkha-moskovskogo-i-vseya-rusi-mitropolitu-kievskomu-i-vseya-ukrainy-filaretu> [Accessed 19 October 2022].

Gazeta.ru (2018) *Otvét Rossii: avtokefaliya Ukrainy doshla do Sovbeza. Putin obsudil s Sovetom bezopasnosti polozheniye RPTS na Ukraine*. [online] Available at: https://www.gazeta.ru/politics/2018/10/12_a_12019651.shtml [Accessed 19 October 2022].

Derkach, T. (2017) *Kazaki-razboyniki. CHVK na sluzhbe UPTS MP. Chast 9. «Krymnashi» yeparkhii*. [online] Available at: <https://petrimazepa.com/churchandmercenarys9.html> [Accessed 19 October 2022].

Dudchenko, A. (2022) *Feysbuk-storinka o Andriya Dudchenka*. [online] Available at: <https://www.facebook.com/a.dudchenko> [Accessed 19 October 2022].

Lypska, D. (2022) *Novyy statut UPTS MP. Namisnyk Lavry Pavlo vydav holovnyy sekret (video)*. [online] Available at: <https://glavcom.ua/country/society/noviy-status-moskovskoji-cerkvi-imitaciya-namisnik-lavri-pavlo-zrobiv-guchne-ziznannya-850970.html> [Accessed 19 October 2022].

Putin, V. (2021) *Ob istoricheskome yedinstve russkikh i ukraintsev*. [online] Available at: <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> [Accessed 19 October 2022].

Radio Svoboda (2017) *UPTS (MP): mytropolyt ne vstav pid chas vshanuvannya Heroyiv Ukrainy, bo «proty viyny»*. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27005934.html> [Accessed 19 October 2022].

Relihiya v Ukraini (2012) *Odesskiy mitropolit zakleyml vragov svoey Rodiny i prizval Putina vpolnyat missiyu, «vozlozhennuyu na nego Spasitelem mira»*. [online] Available at: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/14364-odesskiy-mitropolit-zaklejml-vra

[gov-svoej-rodiny-i-prizval-putina-vypolnyat-missiyu-vozlozhen-nuyu-na-nego-spasitelem-mira.html](https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnja-2022-roku) [Accessed 19 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytsky vidil UPTS (2022) *Zayava Svyashchenoho Synodu Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 12 travnya 2022 roku*. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnja-2022-roku> [Accessed 19 October 2022].

SPZH (2017) *V OBSE yepiskop Viktor (Kotsaba) rasskazal o narushenii prav veruyushchikh UPTS (VIDEO)*. [online] Available at: <https://spzh.news/ru/news/46495-v-obse-episkop-viktor-kotsaba-rasskazal-o-narushenii-prav-veruyushchikh-upts> [Accessed 19 October 2022].

Андрій Смирнов

**Коментар
(липень 2022 р.)**

Знаному церковному історикові і вдумливому аналітикові Володимирові Бурезі, який добре обізнаний із тонкощами внутрішньоцерковної кухні, вдалося вельми виважено охарактеризувати тектонічні зміни під час війни в Українській православній церкві (УПЦ), яку очолює митрополит Онуфрій Березовський. Загалом погоджуючись із більшістю висновків автора, дозволю собі висловити низку власних рефлексій і міркувань щодо ситуації в УПЦ.

Насамперед варто зазначити, що УПЦ ніколи не була однорідним церковним організмом. Упродовж останніх тридцяти років у ній дивним чином співіснували і проросійські, і проукраїнські настрої. Щоправда, після смерті митрополита Володимира Сабодана у 2014 р. й обрання владики Онуфрія на київську кафедру умовна група Новинського–Паканича значно зміцнила свої позиції і вплив на прийняття рішень в УПЦ. Перехід митрополитів Симеона Шостацького й Олександра Драбинка та священників-українофілів до новоствореної Православної церкви України (ПЦУ) у 2018–2019 рр. лише посилив образ УПЦ як осередку «русского міра» і п'ятої колони Кремля в Україні. Зрештою, її проросійська та колабораційна діяльність добре задокументована й описана в книжці релігійної публіцистки Тетяни Деркач «Московский патриархат в Украине: анатомия предательства» (Деркач, 2018), а тому не потребує ширшої характеристики.

Щоправда, УПЦ, розуміючи репутаційні втрати, ретельно маскувала свої юрисдикційні зв'язки з Російською православною церквою (РПЦ) і в судовому порядку заблокувала закон, який,

зокрема, передбачав, що релігійна організація, центр якої розташований у країні-агресорі, у своїй назві повинна вказувати повну статутну назву свого релігійного центру. До честі автора статті, професор В. Бурега не вдавався до маніпуляцій і відверто написав, що УПЦ «донедавна перебувала в єдності з Московським патріархатом».

Що ж змінилося після 24 лютого 2022 р.? На думку В. Буреги, парафіяльне духовенство почало втрачати довіру не тільки до патріарха Кирила, але й до митрополита Онуфрія. Жодні гуманітарні каравани та миротворчі зусилля УПЦ не могли подолати негативу від продовження поминання московського патріарха в Києво-Печерській лаврі під час російського вторгнення. Це зумовило те, що вперше за багато років у ефірах загальнонаціональних каналів була відсутня трансляція великоднього богослужіння УПЦ. Щоправда, антиросійські настрої серед її духовенства не конвертувалися в бажання приєднуватися до ПЦУ. Як впливає з доповіді митрополита Епіфанія Думенка на розширеному засіданні Архиєрейського Собору ПЦУ 24 травня 2022 р., з часу великої агресії Росії проти України до неї долучилося орієнтовно 400 парафій і всього 120 клириків (Епіфаній, 2022). Це можна пояснити тим, що більшість патріотично налаштованих священників УПЦ вимагала не тільки провести церковний суд над московським патріархом, а й скликати Собор УПЦ для повного відокремлення від РПЦ та проголошення автокефалії.

Тим часом народні депутати України, занепокоєні колабораційною діяльністю священнослужителів, серйозно обговорювали можливість законодавчої заборони релігійних організацій, центр яких розташований у країні-агресорі. Зокрема, на 30 травня 2022 р. у комітеті з питань гуманітарної та інформаційної політики були заплановані слухання «Про загрози національній безпеці України, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, що мають керівні центри на території держави-агресора».

Отже, небезпека опинитися поза законом, тиск парафіяльного духовенства та громадської думки, а також нова хвиля переходів релігійних громад і священників до ПЦУ – усе це разом змусило митрополита Онуфрія шукати третій шлях, який би дозволив, не проголошуючи самочинної автокефалії, розірвати пуповину юрисдикційної залежності від РПЦ і продемонструвати владі й суспільству, що УПЦ більше не перебуває в складі Московського патріархату.

УПЦ – це доволі закрита, консервативна, самодостатня й дисциплінована еклезіальна структура. Завдяки власному авторитетові митрополит Онуфрій, попри шалений спротив промосковського крила ієрархів, зумів переконати учасників Собору 17 травня 2022 р., що проходив у Феофанії, внести істотні зміни до Статуту про управління УПЦ. Зокрема, відповідно до оприлюдненого тексту нового статуту предстоятеля УПЦ обирають самостійно і це обрання не потребує благословення московського патріарха (Релігійно-інформаційна служба України, 2022). Власне в цьому й полягає автокефалія (від грец. αὐτός – сам та κεφαλή – голова), тобто церковна самоочолюваність/самокерованість. Не розриваючи духовних зв'язків із РПЦ і продовжуючи поминати патріарха Кирила в диптиху (списку) очільників церков, УПЦ під керівництвом митрополита Онуфрія стає де-факто автокефальною. Щоправда, розрив сопричастя з Константинополем, Александрією, Кіпром та Афінами заганяє митрополита Онуфрія у глухий кут/сіру зону і неминуче веде до повної самоізоляції. Адже і Москва, і Константинополь і далі вважатимуть УПЦ сукупністю епарій РПЦ в Україні.

В. Бурега переконливо довів, що зі Статуту про управління УПЦ «прибрані всі положення, які встановлювали зв'язок Української православної церкви з Руською православною церквою». Єдине застереження викликає згадка про грамоту московського патріарха Алексія II від 27 жовтня 1990 р. у першому пункті загальних положень Статуту. По-перше, ця благословенна грамота не є Томосом, як стверджував митрополит Львівський і Галицький Філарет Кучеров. По-друге, згідно з нею УПЦ з'єднана зі Вселенським православ'ям через РПЦ. По-третє, вона містить посилення на рішення Архиєрейського Собору РПЦ 25–27 жовтня 1990 р. (цитую мовою оригіналу):

1. «Украинской Православной Церкви предоставляется независимость и самостоятельность в ее управлении.
2. В связи с этим наименование “Украинский Экзархат” упраздняется.
3. Предстоятель Украинской Православной Церкви избирается украинским епископатам и благословляется Святейшим Патриархом Московским и всея Руси.
4. Предстоятель Украинской Православной Церкви носит титул “Митрополит Киевский и всея Украины”.
5. Митрополиту Киевскому и всея Украины, в пределах Украинской Православной Церкви усвоается титул “Блаженнейший”.

6. Митрополит Київський і всяя України має право ношення двох панагий і предношення креста во время богослуження.
7. Синод Української Православної Церкви вибирає і поставляє правящих і вікарних архиєреєв, учреждає і упразднює єпархії в межах України.
8. Митрополит Київський і всяя України, як Предстоятель Української Православної Церкви, є постійним членом Священного Синода Руської Православної Церкви.
9. Наящее Определение Архиєрейського Собора Руської Православної Церкви подлежить утверждению Поместным Собором Руської Православної Церкви с внесенієм соответствующих изменений в Устав об управленіи Руської Православної Церкви» (Русская православная церковь, 2009).

Отже, згідно з ухвалою Собору, що проходив під час «параду суверенітетів», відбулося перейменування Українського екзархату РПЦ в УПЦ. Незалежність і самостійність в управлінні означала, що УПЦ отримала право самостійно обирати єпархіальних і вікарних єпископів, а також створювати й ліквідувати єпархії в межах України. Тому важко погодитися з В. Буреґою, що в грамоті «немає положень про те, яким має бути внутрішній устрій та управління УПЦ». Ба більше, після зміни суспільно-політичної ситуації вона може стати підставою для відновлення *status quo*, про що застерігав архимандрит Кирило Говорун: «У новому статуті залишається можливість повернення до практики затвердження нових Київських митрополитів Москвою та спілкування з іншими Церквами через Москву» (Говорун, 2022).

Митрополит Онуфрій добре прорахував, що єпископи на тимчасово окупованих територіях не припинять поминати патріарха Кирила, а тому дозволив не виконувати феофанівських постанов. Відсутність офіційної реакції Синоду УПЦ на анексію кримських єпархій може свідчити про неформальну згоду владики Онуфрія на їхній перехід під омофор московського патріарха. Окрім того, правдоподібно з його дозволу 10 червня 2022 р. у Луганській єпархії оголосили про «зупинення поминання імені Блаженнішого Митрополита Київського та всієї України Онуфрія за богослужіннями у всіх храмах та монастирях Луганської єпархії, у зв'язку з незгодою з прийнятими змінами до Статуту про управління УПЦ від 27 травня 2022 р.» (Луганская єпархия, 2022). Тому не варто дивуватися, що владики Онуфрій усно благословляє поминати патріарха Кирила в тих парафіях/монастирях Київської єпархії, які звертаються з такими проханнями. Останнім форпостом РПЦ

залишається Корецький жіночий монастир на Рівненщині, який продовжує перебувати в прямому підпорядкуванні московського патріарха.

На жаль, Собор УПЦ не зміг засудити антихристиянську позицію очільника РПЦ, який виправдовував війну Росії проти України, і обмежився половинчастим формулюванням: «Виражаємо незгоду з позицією патріарха Московського і всієї Русі Кирила щодо війни в Україні» (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022). Затвердивши всі постанови Соборів єпископів і рішення Священних Синодів після 2011 р., учасники Собору зацементували розрив євхаристійного спілкування з Церквою-матір'ю – Вселенським Патріархатом, та іншими церквами, що визнали ПЦУ. Відтепер для того, щоб відновити сопричастя з ними, необхідно скликати новий Собор УПЦ і ухвалити спеціальну постанову. З іншого боку, недосконалість соборних рішень компенсується необов'язковістю їхнього виконання. Зокрема, 12 червня 2022 р. протоієрей Дніпропетровської єпархії УПЦ Андрій Пінчук у Парижі співслужив із клириком Вселенського Патріархату о. Олексієм Струве (Пінчук, 2022).

Для відновлення діалогу з ПЦУ Собор УПЦ висунув такі ультимативні вимоги: 1) припинити захоплення храмів УПЦ; 2) усвідомити, що канонічний статус ПЦУ є «фактично неавтокефальним»; 3) вирішити питання канонічності ієрархії ПЦУ. Як свідчать статистичні дані за червень 2022 р., нова хвиля переходів парафій до ПЦУ вже пішла на спад і незабаром може припинитися (Вікіпедія). Твердження про неавтокефальний статус ПЦУ дивним чином нагадує риторику владики Філарета Денисенка і не витримує жодної критики. Вимога про «відновлення апостольської спадкоємності» єпископату ПЦУ ніколи не буде виконана, оскільки Синод Вселенського Патріархату в жовтні 2018 р. здійснив канонічну реабілітацію очільників УПЦ КП і УАПЦ Філарета Денисенка та Макарія Малетича, а також відновив співпричастя всіх єпископів, священників та мирян українських церков із світовим православ'ям (Смирнов, 2021).

Набагато конструктивнішою виглядає позиція ректора Київської духовної академії і семінарії, єпископа Білогородського Сильвестра Стойчева, який напередодні Собору УПЦ опублікував статтю «На яких принципах має будуватися діалог між УПЦ та ПЦУ?». *«Діалог – це завжди краще ніж його відсутність. Діалог – це єдиний шлях до подолання конфліктів...»*, – наголошував владика. – *Якщо ми маємо повагу один до одного, то нам слід*

відмовитися від мови ультиматумів та намагань “поглинути” опонента. Як сказано, діалог завжди ґрунтується на прийнятті співрозмовника таким, яким він є. Тому метою діалогу не може бути підкорення однієї сторони іншій. Мета діалогу – пошук модусу взаємного існування» (Сильвестр, 2022). Однак делегати феофанівського Собору проігнорували пропозиції владики Сильвестра (йому навіть не надали слово для виступу) й узяли курс на самоізоляцію та блокування діалогу з ПЦУ.

Отже, підсумовуючи аналіз статті В. Буреги, варто підкреслити, що УПЦ перебуває в пошуку власної моделі усамостійнення від РПЦ, прагнучи зберегти канонічний зв'язок із Вселенським православ'ям. Наразі її еклезіальний статус можна порівняти з Російською православною церквою за кордоном, яка, не проголосуючи автокефалію, зберігала євхаристійне спілкування з деякими помісними церквами. Узявши курс на автокефалію шляхом внесення змін до Статуту про управління, УПЦ варто здійснити низку наступних кроків, спрямованих на засудження доктрини «русского міра» і проповідей патріарха Кирила, подолання московської еклезіальної спадщини, зміцнення української ідентичності та налагодження справжнього діалогу з ПЦУ. Без цього не можлива рецепція соборних постанов в українському суспільстві та решті православного світу.

Посилання

Вікіпедія. *Перехід церковних громад до ПЦУ*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ [Дата перевірки: 17.10.2022].

Говорун, К. (2022) *Новий статут Московського патріархату не проголошує автокефалію*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://glavcom.ua/columns/arhimadrudkurulo/noviy-statut-moskovskogo-patriarhatu-ydetsya-pro-tehnichnu-a-ne-povnocinnu-avtokefaliyu-850770.html> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Деркач, Т. (2018), *Московский патриархат в Украине: анатомия предательства*.

Епіфаній, митр. (2022) *Доповідь Предстоятеля на розширеному засіданні Архієрейського Собору 24 травня 2022 р.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-rozshyrenomu-zasidanni-arhiyerejskogo-soboru-24-travnnya-2022-r/> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Луганская епархия. Украинская православная церковь (2022) *Состоялось внеочередное заседание Епархиального совета* [Елек-

тронний ресурс]. Доступно за: <https://eparhia.site/?p=7739&fbclid=IwAR3ELZqEUT2Q5qBUjOlx54jx5szeUvcF6EicIetroOV6jQrZh4i042XVA Ss> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Пінчук, А. (2022) *Фейсбук-сторінка о. Андрія Пінчука*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://cutt.ly/1K2myLe> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Релігійно-інформаційна служба України (2022) *Статут про управління Української Православної Церкви (з доповненнями і змінами) від 27.05.2022*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/statut-pro-upravlinnya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-cerkvi-z-dopovnenniyami-i-zminami-vid-27052022_n130894 [Дата перевірки: 17.10.2022].

Русская православная церковь (2009) *Определение об Украинской Православной Церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://www.patriarchia.ru/db/text/525408.html> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Сильвестр, єпис. (2022) *На яких принципах має будуватися діалог між УПЦ та ПЦУ?* [Електронний ресурс]. Доступно за: <http://kdais.kiev.ua/event/stattya-ukr-26052022/> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022) *Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnnya-2022-roku/> [Дата перевірки: 17.10.2022].

Смирнов, А. (2021), *Об'єднавчий Собор Православної Церкви України 15 грудня 2018 року*. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Вип. 32. С. 32–38.

References

Wikipedia. *Perekhid tserkovnykh hromad do PTSU* [online] Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Перехід_церковних_громад_до_ПЦУ [Accessed 17 October 2022].

Hovorun, K. (2022) *Novyy statut Moskovskoho patriarkhatu ne proholoshuye avtokefaliyu*. [online] Available at: <https://glavcom.ua/columns/arhimadrudkurulo/noviy-statut-moskovskogo-patriarkhatu-ydetsya-pro-tehnichnu-a-ne-povnocinnu-avtokefaliyu-850770.html> [Accessed 17 October 2022].

Derkach, T. (2018) *Moskovskyy patriarkhat v Ukrayini: anatomiya predatelstva*.

Epifaniy, mytr. (2022) *Dopovid Predstoyatelya na rozshyrenomu zasidanni Arkhiyereyskoho Soboru 24 travnya 2022 r.* [online] Available at: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/dopovid-predstoyatelya-na-rozshyrenomu-zasidanni-arhiyerejskogo-soboru-24-travnya-2022-r/> [Accessed 17 October 2022].

Luganskaya yeparkhiya. Ukrainskaya pravoslavnaya tserkov (2022) *Sostoyalos vneochednoye zasedaniye Yeparkhialnogo soveta.* [online] Available at: <https://eparhia.site/?p=7739&fbclid=IwAR3ELZqEUT2Q5qBUjOlX54jx5szeUvcF6E-icIetroOV6jQrZh4io42XVAs> [Accessed 17 October 2022].

Pinchuk, A. (2022) *Feysbuk-storinka o. Andriya Pinchuka.* [online] Available at: <https://cutt.ly/1K2myLe> [Accessed 17 October 2022].

Relihiyno-informatsiyna sluzhba Ukrayiny (2022) *Statut pro upravlinnya Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy (z dopovnennyamy i zminamy) vid 27.05.2022.* [online] Available at: https://risu.ua/statut-pro-upravlinnya-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-cerkvi-z-dopovnennyami-i-zminami-vid-27052022_n130894 [Accessed 17 October 2022].

Russkaya pravoslavnaya tserkov (2009) *Opredeleniye ob Ukrainskoy Pravoslavnoyi Tserkvi.* [online] Available at: <http://www.patriarchia.ru/db/text/525408.html> [Accessed 17 October 2022].

Sylvestr, yepysypys. (2022) *U yakykh pryntsypakh maye buduvatysya dialoh mizh UPTS ta PTSU?* [online] Available at: <http://kdais.kiev.ua/event/stattya-ukr-26052022/> [Accessed 17 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytsky viddil UPTS (2022) *Postanova Soboru Ukrayinskoyi Pravoslavnoyi Tserkvy vid 27 travnya 2022 roku.* [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnya-2022-roku/> [Accessed 17 October 2022].

Smyrnov, A. (2021), *Obyednavchyy Sobor Pravoslavnoyi Tserkvy Ukrayiny 15 hrudnya 2018 roku. Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya». Seriya «Istorychni nauky». Vyp. 32. S. 32–38.*

Дмитро Горєвой

**Коментар
(липень 2022 р.)**

«Нехай слово ваше буде так, так або ні, ні» (Мф. 5:37)

Уважно прочитавши опис внутрішньої трансформації УПЦ МП, який написав професор КДА Володимир Бурега, передусім хочу висловити авторові подяку за доволі якісний аналіз і опис подій, що відбувалися в цій церкві впродовж перших 100 днів від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України. Проте не зі всіма оцінками можна погодитися, про що мова йтиме нижче.

Але спочатку мушу зробити низку термінологічних уточнень, зокрема щодо найменування релігійних організацій, про які йдеться у статті. По-перше, мушу зазначити, що йменування православної церкви РФ назвою «Руська православна церква» мені видається вкрай некоректним. Оскільки така назва містить у собі певну політичну, ідеологічну та історичну претензію на культурну спадщину та спадковість Київської Русі. Такі претензії вкрай суперечливі і в політичній площині, і в релігійній. Натомість, на мою думку, більш точним було би використання назви «Російська православна церква», за аналогією з такими поняттями, як «російська мова», «російська культура», «російська історія». Коли ж мова йде про сучасність, ми не використовуємо фраз «русська мова», «русська культура» чи «русська історія». Чому ж ми маємо робити винятки для релігійної організації, яка більшу частину своєї історії (з 1448 до 1943 рр.) офіційно ніколи не називалася «Руською православною церквою»?

По-друге, вважаю не зовсім коректним називати релігійну організацію, яку очолює митрополит Онуфрій (Березовський) «Українською православною церквою». Відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», церкви не є юридичними особами, а представлені своїми керівними центрами (управліннями). Це означає, що такої юридичної особи з офіційною назвою «Українська православна церква» у правовому полі України не існує. Натомість є «Київська митрополія Української православної церкви». Проте це найменування не відповідає чинному, на момент написання відгуку, законодавству. Оскільки 20 грудня 2018 р. було ухвалено Закон України № 2662-VIII «Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (далі Закон) (Верховна Рада України, 2018). Відповідно до релігієзнавчої експертизи, затвердженої наказом Міністерства культури № 37 від 25 січня 2019 р. (Верховна Рада України, 2019) було визначено 5 (п'ять) релігійних об'єднань (Урядовий кур'єр, 2019), які підпадають під дію Закону, а відповідно повинні внести зміни до статутної назви. Серед них були й релігійні організації, які себе належать до УПЦ МП. Відповідно до Закону, УПЦ МП має відображати у статутній назві місце у структурі іноземного релігійного об'єднання або вказувати назву іноземного релігійного об'єднання з додаванням слів «в Україні». І хоча ці законотворчі норми дають певний простір для варіативності, виглядає, що мова йде про два варіанти офіційної назви: «Українська православна церква московського патріархату» або ж «Російська православна церква в Україні». У цьому відгуку для позначення церкви, яку очолює митрополит Онуфрій (Березовський), я буду послуговуватися першим варіантом.

Професор В. Бурегу у своєму аналізі зазначає наявність у українському суспільстві асоціації УПЦ МП з «московською церквою», а також наводить низку публікацій на підтвердження своєї тези. Далі автор розвиває ці асоціації у певні очікування і спростовує їхню реалізацію, із чого робиться неартикульований натяк, що вихідна умова була хибною. Але, на жаль, професор Бурегу не вказує причин, на підставі яких у суспільній свідомості були сформовані ці асоціації, а саме: факти колабораціонізму з боку окремих свя-

щеннослужителів УПЦ МП, починаючи з анексії Криму 2014 р.; відсутність реакції й засудження церковним керівництвом фактів колабораціонізму; політика новообраного митрополита Онуфрія у 2014 р. з усунення від посад публічних проукраїнських представників УПЦ МП, натомість піднесення духовенства, яке демонструвало виразно проросійські погляди; відсутність чіткої артикульованої позиції щодо анексії Криму та війни на Донбасі тощо.

Такі ухиляння автора можна сприймати, як неможливість розвивати побіжні сюжетні лінії, відходячи від основної теми статті, через обмеження за обсягом матеріалу. Однак в тексті також немає жодних згадок про факти колабораціонізму окремих священників УПЦ МП упродовж проаналізованого періоду. Навряд чи це можна списати на необізнаність автора, оскільки ця інформація є публічною і була висвітлена в найбільших ЗМІ України (Ребрина, 2022, Телевізійна служба новин, 2022). А отже, складається враження, що автор у такий спосіб свідомо уникає негативних явищ, які стосуються УПЦ МП, натомість всіляко підкреслюючи позитивні.

Так, до прикладу, цілий розділ (приблизно 7% тексту) присвячено гуманітарній допомозі, наданій завдяки УПЦ МП. Також зазначається, що УПЦ МП висловила незгоду з позицією патріарха Кирила (Гундяєва) та засудила війну Російської Федерації проти України. Складається враження, що вся УПЦ МП займає цілковито проукраїнську позицію, адже жодного слова не сказано про тих представників УПЦ МП, які виступають із проросійських позицій (Міщенко, 2022).

Також жодним чином не згадано, що і на підконтрольних Україні територіях лишаються ієрархи й духовенство, які не бажають відокремлення УПЦ МП від РПЦ і послідовно виступають за збереження такої підпорядкованості. Не представлено й позицій митрополитів Бориспільського Антонія (Паканича), Тульчинського Іоанафана (Єлецьких) чи Запорізького Луки (Коваленка).

На жаль, не проаналізовано і діяльність ЗМІ, які афілійовані чи то зорієнтовані на УПЦ МП. Мова передовсім про сайти «Спілка православних журналістів», «Расколам.нет», телеграм-канали «Правблог», «Лабарум. Сим победиши», «Хризма», ютуб-канал «Перший козацький» тощо.

Відтак детальний опис лише позитивних досягнень за цілковитою відсутністю критичного матеріалу більше скидається на апологетичний матеріал, аніж на неупереджений і незалежний аналіз, навіть якщо він був написаний стриманою, академічною

мовою. Натомість безумовною перевагою поданого тексту є докладне, фактично покрокове відтворення подій.

Отже, перейдімо до власне хронології подій. Автор наводить цитату патріарха Кирила: *«Не дай Бог, чтобы нынешняя политическая ситуация в близкой нам братской Украине была направлена на то, чтобы злые силы, которые всегда боролись с единством Руси и Русской Церкви, одержали верх»*, із якої робить висновок: *«...ці слова дають підстави думати, що примус України до відмови від державного суверенітету та її насильницьке включення до складу Росії патріарх цілком схвалює»*. Звісно, цей висновок відповідає дійсності, однак він дещо запізнений. Про те, що патріарх Кирило відмовляє Україні права на суверенітет і бажає її включення до складу Російської Федерації багато писали релігійні оглядачі ще у 2009 р. на початку його понтифікату (до прикладу можна звернутися до публікацій Юрія Чорноморця (Чорноморець, 2009), Тетяни Деркач (Деркач, 2009а, Деркач, 2009б) чи Катерини Щоткіної (Щеткина, 2009)). Що більше, якщо автор забув, то і в самому середовищі УПЦ МП, до якого він належить, точилися дуже серйозні богословські суперечки щодо політичних ідей інтеграції патріарха Кирила (Гундяєва) та обстоювання власного суверенітету (Сидоренко, 2010, Релігія в Україні, 2010).

Переходячи до аналізу власне статутних змін, зазначу, що я також, на момент написання цього коментаря, встиг ознайомитися з текстом статуту, хоча його ще офіційно не опублікували, і справді, текст, який я прочитав, збігається з тими змінами, про які пише професор Бурега. Із цього можна висувати: ми аналізуємо один і той самий документ.

Професор Бурега зазначає, що зі Статуту УПЦ МП було викреслено майже все, що її пов'язувало з РПЦ, лишився лише референс до Грамоти патріарха Олексія II. Але, на думку Буреги, відсилка до цієї Грамоти є незначною, адже вона має занадто загальний характер і це лише вказує на спадковість в історії УПЦ МП. Однак мушу не погодитися з такою оцінкою, оскільки в тексті Грамоти є дуже важливий пункт, що УПЦ МП з'єднана з іншими помісними церквами через РПЦ. Тобто фактично стверджується, що УПЦ МП є частиною РПЦ. У попередній версії Статуту була навіть записана така сама за змістом норма (розділ I, п. 3), щоправда, після змін, внесених на останньому Помісному Соборі, цю норму прибрали. При цьому замість неї не було внесено жодної іншої норми, яка би визначала, яким саме чином УПЦ МП з'єднується з іншими помісними церквами – безпосередньо чи опосередковано?

До прикладу, в автокефальних церквах це вписано в обов'язки предстоятеля церкви. Тобто це є у статуті ПЦУ (Статут Православної церкви України, 2018) або Томосах Болгарської (Церкваріум, 2018a), Польської (Церкваріум, 2018b) чи Албанської (Церкваріум, 2012) церков, де предстоятель через «мирні грамоти» сповіщає інших очільників автокефальних церков про свою інтронізацію і таким чином налагоджується спілкування. У Статуті УПЦ МП немає прямої норми, яка би регламентувала такі відносини. Що більше, імпліцитно, через референс до Грамоти патріарха Олексія II такий зв'язок і досі відбувається через РПЦ, що де-юре означає підпорядкованість УПЦ МП РПЦ.

Також мушу не погодитися з тим описом ознак автокефалії, який запропонував професор В. Бурега. Найголовнішою і, властиво, найважливішою ознакою автокефальності церкви є самостійний вибір предстоятеля. Тобто без інших процедур затвердження, благословення чи схвалення з боку третіх структур. Адже термін «автокефалія» перекладається з грецької, як «самостійний голова», тобто такий предстоятель церкви, якого обирає єпископат його церковної області та якого не затверджує інший предстоятель. Так спершу з'являється інститут автокефальних архієпископів, до прикладу, Кіпрських чи Охридських. Трансформація автокефалії у повну суверенну владу відбувається пізніше, вже у новітній час.

Друга важлива ознака автокефалії – Диптих. Тобто наявність того чи іншого предстоятеля в переліку визнаних автокефальних предстоятелів. Митрополита Онуфрія наразі не згадує у своєму Диптиху жоден автокефальний предстоятель. Однак варто зазначити, що ця ознака більше пов'язана з рецепцією, а не власне з самим процесом проголошення автокефального статусу.

Натомість важливим також є форма поминання інших предстоятелів, про також що згадує професор В. Бурега. Так, відбулася зміна формату митрополитом Онуфрієм. Якщо до ухвалених змін він поминав виключно патріарха Московського в якості «великого Господина і Отця», то зараз він поминає всіх автокефальних предстоятелів. Тобто раніше він здійснював поминання як рядовий архієрей свого предстоятеля, як підлеглий свого керівника, а зараз він поминає як предстоятель інших співбратів предстоятелів, тобто як рівний рівних. Це ознака підвищення його статусу.

Однак справедливим буде зазначити, що сам фактор поминання не завжди коректно відображає реальний статус. Скажімо, патріарх Філарет (Денисенко) також поминав усіх інших предстоятелів, однак це не означало, що автокефалію УПЦ КП визнавали.

А от в УАПЦ поминали Вселенського патріарха, хоча формально й не належали до його юрисдикції.

Також важко однозначно погодитися, що питання самостійного мироваріння та наявності парафій за кордоном, у діаспорі є однозначною ознакою автокефалії. До прикладу, Олександрійська, Єрусалимська, Кіпрська, Елладська, Албанська та Православна церква Чеських земель і Словаччини не варять самостійно миро, а також не мають парафій у діаспорі, за межами визнаних за ними юрисдикцій. Однак це не означає, що ці церкви не є автокефальними. Натомість до більшовицької революції у Києво-Печерській Лаврі існувала традиція мироваріння, хоча це не означало, що Київська митрополія тих часів була автокефальна.

Професор В. Бурега справедливо зазначає, що в новій редакції Статуту попри явні ознаки автокефального статусу, все ж таки не вжито самого слова «автокефалія». Проте пише він про це надто побіжно, хоча це дуже важливе уточнення. Без реального вжитку цього питома церковно-юридичного терміна неможливо остаточно зробити висновок, чи є УПЦ МП автокефальною церквою чи ні. Оскільки, як ми вже зазначили вище, є певні ознаки автокефальності, які УПЦ МП сама собі присвоїла, однак лишаються й такі, яких немає в цієї церкви. У новому Статуті зазначено, що УПЦ МП є «самостійною та незалежною». Саме це зараз видають за головну ознаку автокефального статусу. Насправді ж, ця характеристика запозичена з тексту Грамоти патріарха Олексія II від 1990 р. Але ж тоді вона не означала автокефального статусу УПЦ МП. Не зрозуміло, чому те ж саме формулювання тепер має означати автокефальний статус?

Окремо варто зазначити, що згаданий у статті професора В. Буреги новий пункт про те, що керівний центр УПЦ МП розташований у місті Києві – немає нічого спільного з церковним канонічним правом. Такі формулювання не притаманні канонічному праву та статутам православних церков. Тому є підстави вважати, що ця норма, яка, до речі, уперше з'явилася в офіційних церковних документах лише 1 грудня 2017 р., після внесення змін до Статуту РПЦ у розділі, який описував «Українську православну церкву», була внесена з однією простою метою – обійти дію Закону про зміну назви.

Важко погодитися і з характеристикою, якою професор Бурега описує стосунки РПЦ, УПЦ МП та трьох епархій у Криму – Сімферопольської, Феодосійської та Джанкойської. Він використовує термін «напруга», однак це дуже м'яка характеристика. Насправ-

ді, відносини набагато гірші, бо ситуацію можна назвати церковною анексією. Оскільки Синод РПЦ прямо підпорядкував зазначені єпархії патріархові Кирилу й об'єднав їх у одну митрополію. Адміністративний устрій УПЦ МП не передбачає такої одиниці як митрополія. Натомість саме такий устрій існує в РПЦ на території Росії. Тобто єпархії у Криму були переведені з-під юрисдикції Київського митрополита та УПЦ МП до московського патріарха та РПЦ. І якщо раніше – до Помісного Собору УПЦ МП (27.05.2022) це був би перехід єпархій у межах однієї автокефальної церкви, то тепер, оскільки офіційні представники УПЦ МП заявляють, що ця церква ніяк не пов'язана з РПЦ, це вже перехід єпархій в іншу автокефальну церкву. Причому це було зроблено в односторонньому порядку, без відповідної згоди Києва, що можна розцінювати, як порушення 8 правила III Вселенського собору. За церковним правом це серйозне порушення, а не лише якась «напруга» у відносинах.

І, нарешті, залишаються нез'ясованими питання – якщо УПЦ МП, дійсно, проголосила чи то ухвалила рішення повністю бути незалежною від РПЦ, тоді чому:

1) не вжито термінології канонічного права для позначення нового статусу церкви – а саме в тексті Статуту нема слова «автокефалія»?

2) чому у постановах Помісного Собору немає відповідних пунктів, що УПЦ МП виходить зі складу РПЦ?

3) чому у постановах Помісного Собору немає відповідних пунктів, що предстоятель УПЦ МП виходить зі складу Священного Синоду РПЦ?

Допоки нема однозначної відповіді на ці питання, доти неможливо буде однозначно стверджувати, що УПЦ МП стала автокефальною церквою. На жаль, одна з найбільших релігійних організацій в Україні не змогла виконати настанови з власного ж корпусу сакральних текстів – «Нехай слово ваше буде так, так або ні, ні» (Євангеліє від Матфія 5:37), і надалі продовжує формат гібридної комунікації не тільки з державою та громадянським суспільством, але й із власними парафіянами.

Таким чином, незважаючи на наявність деяких істотних недоліків і системних прогалин, хотів би подякувати професорові В. Бурезі за здійснений ґрунтовний аналіз внутрішніх трансформацій у середовищі УПЦ МП упродовж перших 100 днів повномасштабної війни Росії проти України.

Посилання

Верховна Рада України (2018) Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2662-19#Text> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Верховна Рада України (2019) Про затвердження релігієзнавчої експертизи щодо встановлення переліку релігійних організацій (об’єднань), які підпадають під дію норм частин сьомої і восьмої статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0037734-19#Text> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Деркач, Т. (2009а) *Русский мир и миссионерское призвание РПЦ. Ч. I.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/2762-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-i.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Деркач, Т. (2009б) *Русский мир и миссионерское призвание РПЦ. Ч. II.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/2826-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-ii.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Міщенко, Я. (2022) *Московський патріархат служить ворогу в окупованому Херсоні.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://glavcom.ua/columns/mishchenko/moskovskiy-patriarhat-v-okupovanomu-hersoni-sluzhit-okupantam-846498.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Ребрина, В. (2022) *На Житомиричині за колабораціонізм судитимуть священника УПЦ МП.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-jitomirskoy-oblasti-za-kollaboratsionizm-budut-sudit-svyaschennika-upts-mp> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Релігія в Україні (2010) *Русский мир столкнулся с украинским.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/5608-russkij-mir-stolknulsya-s-ukrainskim.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Сидоренко, С. (2010) *Полемика в УПЦ МП вокруг идеи Русского мира: удивительный август 2010-го.* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://risu.ua/polemika-v-upc-mp-vokrug-idei>

[russkogo-mira-udivitelnyy-avgust-2010-go_n40322](#) [Дата перевірки: 20.10.2022].

Статут Православної церкви України (2018). [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/statut-ptsu/> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Телевізійна служба новин (2022) *Церковний полон: служителі Московського патріархату допомогали ворогу під час окупації*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://tsn.ua/exclusive/cerkovniy-polon-sluzhiteli-moskovskogo-patriarhatu-dopomogali-vorogu-pid-chas-okupaciyi-2066431.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Урядовий кур'єр (2019) *Перелік релігійних організацій, яким потрібно внести зміни до статуту*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/perelik-religijnih-organizacij-yakim-potribno-vnes/> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Церкваріум (2012) *Томос про автокефалію Албанської церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/tomos-ob-avtokefalii-albanskoj-tserkvi> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Церкваріум (2018a) *Томос про автокефалію Болгарської церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/tomos-pro-avtokefaliyu-bolgarskoji-tserkvi> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Церкваріум (2018b) *Томос про автокефалію Польської церкви*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/patriarshij-i-sinodalnij-tomos-pro-viznannya-avtokafaliji-svyatoji-pravoslavnoji-tserkvi-u-polshchi> [Дата перевірки: 20.10.2022].

Черноморец, Ю. (2009) *Русский мир Патриарха Кирилла (с болью за судьбу РПЦ и лично Патриарха)*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/ru/russkiy-mir-patriarha-kirilla-s-bolyu-za-sudbu-rpc-i-lichno-patriarha_n32925 [Дата перевірки: 20.10.2022].

Щеткина, Е. (2009) *Где Русью пахнет?* [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://ukrudprom.com/digest/Gde-Rusyu-pahnet.html> [Дата перевірки: 20.10.2022].

References

Verkhovna Rada Ukrainy (2018) *Zakon Ukrainy «Pro vnesennya zmin do statti 12 Zakonu Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» shchodo nazvy relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki vkhodyat' do struktury (ye chastynoyu) relihiynoyi orhanizatsiyi (ob'yednannya) , kerivnyy tsestr (upravlinnya) yakyu znakhodyt'sya*

za mezhamy Ukrainy v derzhavi, yaka zakonom vyznana takoyu, shcho zdiysnyla viys'kovu ahresiyu proty Ukrainy ta/abo tymchasovo okupuvala terytoriyu Ukrainy». [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2662-19#Text> [Accessed 20 October 2022].

Verkhovna Rada Ukrainy (2019) *Pro zatverdzhennya relihiyeznavchoyi ekspertyzy shchodo ustanovlennya pereliku relihiynykh orhanizatsiy (ob'yednan'), yaki pidpadayut' pid diyu norm chastyny s'omoyi ta vos'moyi statti 12 Zakonu Ukrainy «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi»*. [online] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0037734-19#Text> [Accessed 20 October 2022].

Derkach, T. (2009a) *Russkyi myr y myssyonerskoe pryzvanye RPTS. CH. I*. [online] Available at: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/2762-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-i.html> [Accessed 20 October 2022].

Derkach, T. (2009b) *Russkyi myr y myssyonerskoe pryzvanye RPTS. CH. II*. [online] Available at: <https://www.religion.in.ua/main/analitica/2826-russkij-mir-i-missionerskoe-prizvanie-rpc-ch-ii.html> [Accessed 20 October 2022].

Mishchenko, YA. (2022) *Moskovs'kyi patriarkhat sluzhyt' vorohu v okupovanomu Khersoni*. [online] Available at: <https://glavcom.ua/columns/mishchenko/moskovskiy-patriarhat-v-okupovanomu-hersoni-sluzhit-okupantam-846498.html> [Accessed 20 October 2022].

Rebryna, V. (2022) *Na Zhytomyrshchyni za kolaboratsionizm sudyat' svyashchenyka UPTS MP*. [online] Available at: <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-jitomirskoy-oblasti-za-kollaboratsionizm-budut-sudit-svyaschennika-upts-mp> [Accessed 20 October 2022].

Relihiya v Ukraini (2010) *Russkyi myr stolknulysya s ukraïnskym*. [online] Available at: <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/5608-russkij-mir-stolknulysya-s-ukraïnskym.html> [Accessed 20 October 2022].

Sydorenko, S. (2010) *Polemika v UPTS MP navkolo ideyi Russkoho myra: dyuvoyzhnyy avhust 2010-ho*. [online] Available at: https://risu.ua/polemika-v-upc-mp-vokrug-idei-russkogo-mira-udivitelnyy-avgust-2010-go_n40322 [Accessed 20 October 2022].

Statut Pravoslavnoyi tserkvy Ukrainy (2018). [online] Available at: <https://www.pomisna.info/uk/document-post/statut-ptsu/> [Accessed 20 October 2022].

Televiziyna sluzhba novyn (2022) *Tserkovnyy polon: sluzhyteli Moskovs'koho patriarkhatu dopomohly vorohu pid chas okupatsiyi*. [online] Available at: <https://tsn.ua/exclusive/cerkovniy-polon-sluzhiteli-moskovskogo-patriarhatu-dopomogali-vorogu-pid-chas-okupatsiyi-2066431.html> [Accessed 20 October 2022].

Uryadovyy kur'yer (2019) *Perelik relihiynykh orhanizatsiy, yakym neobkhidno vnesty zminy do statutu*. [online] Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/perelik-religijnih-organizacij-yakim-potribno-vnes/> [Accessed 20 October 2022].

Tserkvarium (2012) *Tomos pro avtokefaliyu Albans'koyi tserkvy*. [online] Available at: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/tomos-ob-avtokefalii-albanskoj-tserkvi> [Accessed 20 October 2022].

Tserkvarium (2018a) *Tomos pro avtokefaliyu Bolhars'koyi tserkvy*. [online] Available at: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/tomos-pro-avtokefaliyu-bolgarskoj-tserkvi> [Accessed 20 October 2022].

Tserkvarium (2018b) *Tomos pro avtokefaliyu Pol's'koyi tserkvy*. [online] Available at: <https://cerkvarium.org/dokumenty/tserkovni/patriarshij-i-sinodalnij-tomos-pro-viznannya-avtokafaliji-svyatoji-pravoslavnoji-tserkvi-u-polshchi> [Accessed 20 October 2022].

Chernomorets, YU. (2009) *Russkyy myr Patryarkha Kyrylla (z bolem za sud'bu RPTS y lychno Patryarkha)*. [online] Available at: https://risu.ua/ru/russkiy-mir-patriarha-kirilla-s-bolyu-za-sudbu-rpc-i-lichno-patriarha_n32925 [Accessed 20 October 2022].

Shchetkina, E. (2009) *De Rus'yu pakhnet?* [online] Available at: https://ukrrudprom.com/digest/Gde_Rusyu_pahnet.html [Accessed 20 October 2022].

Володимир Бурега

**Відповіді на коментарі
(вересень 2022 р.)**

Перш за все, щиро дякую диспутантам, які прочитали мою статтю та поділилися своїми рефлексіями. Спробую і я коротко відреагувати на їхні головні зауваження.

Чого в статті немає?

Усі три диспутанти вказують на те, «чого в статті немає». Зокрема, професор Віктор Єленський пише, що у моїй статті бракує огляду подій, які відбувалися в УПЦ з 2014 р. Звісно, для правильного розуміння процесів, які відбувалися в УПЦ після відкритого військового вторгнення Росії на територію суверенної України (24 лютого 2022 р.), треба враховувати той історичний шлях, який пройшла УПЦ за всі тридцять років української незалежності. Але предметом моєї статті були *виключно події, які відбувалися в УПЦ з кінця лютого до початку червня 2022 року*. Тому, зрозуміло, я не зачіпав важливого питання про діяльність УПЦ в попередні роки. Звісно, чесна та відверта оцінка історичного шляху УПЦ (особливо після 2014 р.) є вкрай актуальним завданням передусім для самої УПЦ. Така саморефлексія має стати важливою складовою внутрішнього життя УПЦ. Тут я цілком погоджуюся з професором Єленським, який наголосив, що для УПЦ є потрібною «глибока рефлексія над тим, що вже відбулося, чому і що буде далі».

Тут лише зазначу, що ознаки такої рефлексії наявні в житті УПЦ. У цьому аспекті вкрай показовою стала стаття архімандрита Серафима (Панкратова) «Как мы настроили против себя украин-

ское общество» (Серафим, 2022). Це спроба проаналізувати глибинні причини конфлікту між УПЦ та українським суспільством. Причому автор починає свій виклад навіть не з 2014 р., а ще з часів президентської кампанії 2004 р., коли значна частина ієрархів та духовенства УПЦ стали на бік В. Януковича. На мою думку, стаття о. Серафима є важливим кроком у справі аналізу історичного розвитку УПЦ.

Однак, я не можу погодитися зі словами професора В. Єленського про те, що УПЦ «з початку російської агресії у 2014 р. перетворилася на один з найбільш організованих легально діючих інститутів виправдання цієї агресії». Треба бути коректним у визначеннях. УПЦ як релігійне об'єднання ніколи не виправдовувала російської агресії. Усі приклади такого «виправдовування», які згадав професор В. Єленський, не є офіційними заявами УПЦ, а суто приватними висловлюваннями окремих єпископів і священників. Ці висловлювання не треба ототожнювати з позицією Церкви. Собор єпископів і Священний Синод УПЦ, які вповноважені висловлювати офіційну позицію Церкви, неодноразово виступали з прямою підтримкою державного суверенітету та територіальної цілісності України. До того ж, можна зацитувати і вагому добірку висловлювань кліриків УПЦ із прямим засудженням агресії РФ проти України у 2014 році.

Чого ще немає у моїй статті? У відгуку Дмитра Горєвого сказано, що в моїй статті відсутній аналіз діяльності інформаційних ресурсів, пов'язаних із УПЦ або орієнтованих на УПЦ. Згоден. Це вкрай важлива та цікава для аналізу тема. Однак і вона потребує окремого вдумливого дослідження. Тому цієї теми я теж цілком свідомо не став торкатися в своїй відносно невеликій статті. Але зазначу, що навіть простий моніторинг інтернет-сайтів, телеграм-та ютуб-каналів, які традиційно пов'язують з УПЦ, засвідчує, що в цій сфері після 24 лютого 2022 р. відбувалися цікаві трансформації. У середовищі релігійних експертів побутує думка, що сайти «Спілка православних журналістів» та «Православная жизнь», телеграм-канал «Правблог», ютуб-канал «Перший козацький» та інші подібні ресурси є майже єдиним «холдингом» з чітко узгодженою позицією, які у співпраці з офіційними ресурсами УПЦ просувають у медіапросторі якусь єдину програму. Однак, на сьогодні можна бачити очевидне розшарування. Ці ресурси не виступають як єдина команда, адже можна відстежити істотні відмінності в позиції редакцій цих ресурсів. І це потребує спеціального аналізу.

Д. Горевой також стверджує, що в моїй статті «немає жодних згадок про факти колабораціонізму окремих священників УПЦ МП упродовж аналізованого періоду». Дійсно, у засобах масової інформації з'являлися повідомлення про колабораційну діяльність окремих священників УПЦ. Але, по-перше, за період, який я розглянув у статті, подібних повідомлень було зовсім небагато – гадаю, не набереться й десяти подібних новин. Отже, не йдеться про якесь масове явище. По-друге, ці повідомлення не завжди були надійними. Згадаю тут типовий приклад. 16 березня 2022 р. до ЗМІ потрапила інформація про затримання «священника УПЦ МП», який співпрацював зі спецслужбами Росії¹. Ішлося про арешт ієромонаха Онуфрія (у миру – Сергія Тарасова). Однак, як швидко з'ясувалося, ще у 2009 р. Блаженніший Митрополит Володимир (Сабодан) вивів ієромонаха Онуфрія за штат. І, відповідно, з того часу цей священник не був штатним кліриком УПЦ та не мав до УПЦ жодного стосунку (Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ, 2022). До того ж, після новини про його арешт я не бачив повідомлень про те, як просувається слідство в його справі і чи доведена його провина. Отже, повідомлення ЗМІ про колабораційну діяльність духовенства УПЦ потребують уважної перевірки. Така перевірка часто виявляє недостовірність, неповноту або некоректність інформації, яка потрапила до публічного простору.

І, по-третє, на момент написання моєї статті (початок червня 2022 р.) я не зауважив жодних повідомлень про те, щоби бодай одному священникові УПЦ був винесений судовий вирок за звинуваченням у колабораційній діяльності. Україна – правова держава, і ми не можемо нікого назвати колаборантом, поки не буде винесено відповідного судового вироку. На момент написання статті навіть ті поодинокі випадки колаборації духовенства УПЦ, про які були повідомлення у ЗМІ, не дійшли до судових вироків.

Термінологічні зауваги

Відгук Д. Горєвого містить кілька зауважень, які напряму не стосуються теми статті, але відсилають до багаторічних дискусій у вітчизняному релігієзнавчому середовищі. Він, зокрема, пише:

¹ Очевидно, одним із перших цю інформацію оприлюднив на своїй сторінці у мережі «Фейсбук» журналіст Ян Доброносів. Див.: <https://www.facebook.com/yan.dobronosov/posts/7406359499381605>.

«Йменування православної церкви Росії назвою «Руська православна церква» мені видається вкрай некоректним».

Однак, питання про офіційну назву Православної церкви у Росії не було предметом моєї статті. Загалом у своєму тексті я вживаю назви, які є офіційними самоназвами тих релігійних об'єднань, про які йдеться. Назва «Руська православна церква» є офіційною самоназвою Московського патріархату. Наскільки ця назва є коректною чи некоректною – окреме питання, яке не є темою моєї статті.

До речі, професор В. Єленський у своїй ґрунтовній монографії «Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття» слушно зазначає, що дискусії навколо словосполучень «Руська православна церква» та «Російська православна церква» «мають очевидний політичний вимір». Тому, незважаючи на те, що термін «руська» не є позбавленим «ідеологічно-політичного забарвлення», професор В. Єленський все ж використовує у своїй книзі означення «Руська православна церква», тому що «так подається назва цієї церкви в її офіційних документах українською мовою» (Єленський, 2013). Я у своїй статті керувався такою ж самою логікою.

Дивно виглядає і теза Д. Горєвого про те, що є недоречним «називати релігійну організацію, яку очолює митрополит Онуфрій (Березовський) “Українською православною церквою”». Знову-таки я вживаю офіційну назву цього релігійного об'єднання, яка вживається в його статутних документах. Щодо вимоги про перейменування релігійних організацій (парафій, керівних центрів, навчальних закладів, монастирів тощо), які входять до складу УПЦ, то добре відомо, що наразі Закон України № 2662-VIII «Про внесення зміни до статті 12 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (від 20 грудня 2018 р.) перебуває на розгляді у Конституційному Суді України. Крім того, ще 22 квітня 2019 р. Окружний адмінсуд Києва задовольнив заяву Київської митрополії Української православної церкви про забезпечення позову у справі про скасування наказу Міністерства культури України, згідно з яким Київська митрополія має змінити свою назву (YouControl, 2019). Хоча ця справа по суті за-

лишається нерозглянутою, але при цьому суб'єктам державної реєстрації юридичних осіб суд заборонив проводити будь-які реєстраційні дії щодо релігійних організацій, які входять до складу УПЦ. Отже, на сьогодні вживання назви «Українська православна церква» цілком легітимне.

Проблема канонічного статусу УПЦ

Усі троє диспутантів цілком прогнозовано звернули увагу на нову редакцію Статуту про управління УПЦ. Головним предметом полеміки є перший пункт Статуту, який містить посилання на Грамоту Московського патріарха Алексія II 1990 року. Я згоден з тим, що це посилання створює дивну ситуацію. З одного боку, зі Статуту прибрано усі згадки про зв'язок УПЦ з Московським патріархатом. Але з іншого – у Статуті є посилання на Грамоту, яка видана на підставі визначення Архієрейського Собору РПЦ від 27 жовтня 1990 р., а це визначення докладно встановлює зв'язок УПЦ з Московським патріархатом. Тому і критики рішень, ухвалених в УПЦ 27 травня 2022 р., і керівництво РПЦ мають підстави говорити, що «нічого не змінилося», оскільки в Статуті збережено посилання на ключовий правоустановчий документ, яким Українській православній церкві надано внутрішнє самоуправління (у складі Московського патріархату).

На жаль, після ухвалення нової версії Статуту про управління УПЦ ми не побачили офіційних коментарів самої УПЦ щодо цієї згадки про Грамоту патріарха Алексія. Це й створило ситуацію невизначеності, у якій кожен коментатор може давати першому пункту Статуту свою інтерпретацію. За моїми спостереженнями, навіть серед єпископату та духовенства УПЦ немає консенсусу щодо першого пункту нової редакції Статуту. Мені доводилося чути щонайменше три інтерпретації цього пункту. Тому було би важливо почути авторитетний офіційний коментар керівництва УПЦ. Допоки ж такого коментаря немає, усі інтерпретації мають рівне право на існування.

Виходячи з цього, сьогодні не можна дати чіткої відповіді на питання про канонічний статус УПЦ. З одного боку, є підстави говорити, що вона де-факто стала автокефальною. Разом з тим, має рацію Д. Горевой, який зазначає, що в Статуті про управління УПЦ в новій редакції відсутні певні ознаки автокефальності (наприклад, у Статуті не йдеться про те, що предстоятель УПЦ після обрання має надсилати свої «мирні грамоти» іншим предстоятелям помісних православних церков).

Єдиним документом, який можна вважати певним тлумаченням до нового Статуту про управління УПЦ, є на сьогодні лист митрополита Онуфрія до Державної служби України з етнополітики та свободи совісті від 1 червня 2022 р. (№ 0464). Із текстом цього листа я ознайомився вже після написання статті. У цьому документі митрополит Онуфрій повідомляє про ухвалення нової версії Статуту, про «відмежування» УПЦ від Московського патріархату, про те, що «Митрополит Київський і всієї України припинив членство у Священному Синоді РПЦ», що віднині предстоятель УПЦ «пожиттєво обирається єпископатом УПЦ без подальшого благословення» (Духовний фронт України, 2022). Отже, у листі митрополита Онуфрія частково можна знайти відповіді на ті питання, які ставить у своєму коментарі Д. Горевой (про відмежування від РПЦ та про вихід предстоятеля УПЦ зі складу Синоду РПЦ).

Відповідь на питання про те, чому в новій версії Статуту не вжито слово «автокефалія», для мене очевидна: вживання цього терміна лише б ускладнило і без того непросте становище УПЦ. Професор В. Єленський цілком слушно зауважує, що УПЦ відмовилася проголошувати автокефалію, «бо ця автокефалія буде самопроголошеною і всі прокльони, які колись сипалися на голови «розкольників», повернуться назад». Звісно, що самопроголошена автокефалія не отримала би визнання ні з боку РПЦ, ні з боку інших помісних церков. І ось це вже точно був би «глухий кут».

Маю погодитися з тим, що УПЦ на сьогодні перебуває у своєрідній «сірій зоні». Однак така ситуація типова для періоду війни. Тут можна згадати чимало історичних аналогій. Наприклад, у 1820-ті рр. в подібній «сірій зоні» перебувала Православна церква на території Греції. Єпископи, які несли служіння на землях, охоплених війною за незалежність, відмовлялися поминати Константинопольських патріархів, оскільки ті під тиском султанського уряду проклинали греків, які підняли зброю проти турків. Ця ситуація закінчилася закономірним проголошенням автокефалії Елладської церкви після закінчення війни (у 1833 р.). Проте ця автокефалія була офіційно визнана лише через 17 років (у 1850 р.). Цілком очевидно, що і статус УПЦ можна буде остаточно визначити лише після закінчення війни.

Професор Андрій Смирнов пише, що потрапляння УПЦ до такої «сірої зони» неминуче призведе «до повної самоізоляції». Дійсно, така загроза є. Але я сподіваюся, що УПЦ зможе її оминути.

Проблема діалогу між УПЦ та ПЦУ

У відгуках професорів Віктора Єленського та Андрія Смирнова зацентровано й на проблемі діалогу УПЦ з Православною церквою України (ПЦУ). Знову ж таки, у своїй статті я розглянув лише внутрішню еволюцію УПЦ за перші 100 днів повномасштабної війни. Питання про діалог із ПЦУ я не розглядав. Звісно, це одне з ключових питань подальшого розвитку українського православ'я. І його сьогодні активно обговорюють у середовищі УПЦ. Професор А. Смирнов слушно згадує статтю ректора КДА єпископа Сильвестра (Стойчева), присвячену проблемі діалогу. Ця стаття з'явилася у переддень Собору УПЦ, і багато хто її сприйняв як декларацію офіційної позиції УПЦ. Однак, 27 травня на Соборі УПЦ були ухвалені неочікувано жорсткі формулювання щодо ПЦУ та щодо можливості діалогу з нею. Для мене це є свідченням внутрішньої неоднорідності УПЦ. В УПЦ сьогодні співіснують принципово різні погляди на ПЦУ. Міркування єп. Сильвестра є лише однією позицією з цих поглядів. Відповідно, і взаємини між УПЦ та ПЦУ різні єпископи та священники у перспективі бачать по-різному.

Але на моє переконання, і позиція ПЦУ щодо діалогу досить суперечлива. Спілкуючись із духовенством УПЦ, я дійшов однозначного висновку, що ПЦУ не змогла створити якоїсь привабливої перспективи для «проавтокефального» крила УПЦ. Упродовж останніх місяців я неодноразово наголошував, що *масова відраза духовенства УПЦ від патріарха Кирила аж ніяк не конвертується в симпатії до ПЦУ*. І керівництво ПЦУ мало би над цим замислитися. Чому так? Чому духовенство УПЦ, відкрито засуджуючи патріарха Кирила, виступаючи за автокефалію та здійснюючи сміливий тиск на своїх єпископів, при цьому зберігає вкрай стримане ставлення до ПЦУ? Чому після Собору УПЦ 27 травня 2022 р. декілька священників, які раніше з громадами перейшли до ПЦУ, вирішили повернутися назад до складу УПЦ?

Я написав вище, що для УПЦ необхідна відверта саморефлексія. Але така саморефлексія необхідна і для ПЦУ. Усі ми маємо плекати в собі здатність аналізувати власні помилки. Діалог – це завжди шлях взаємних поступок і компромісів. Інакше не може бути...

Наразі ми не бачимо з боку ПЦУ спокійних і виважених відповідей на ті проблемні питання, які озвучують прихильники УПЦ. Я особисто дивуюся тому, що ПЦУ протягом уже більше як трьох років після надання Томосу про автокефалію жодним чином не декларує своєї позиції щодо дискусійних богословських питань,

які постали у зв'язку з наданням цього Томосу та які активно обговорюються у всьому православному світі. Залишається загадкою, чи приймає ПЦУ ту еклезіологію (вчення про Церкву), яку сьогодні пропагує Константинопольський патріархат? Чи згодна ПЦУ з тією концепцією першості у Вселенській Церкві, яку активно популяризує патріарх Варфоломій? З одного боку, і в Томосі, і в Статуті ПЦУ чітко прописана константинопольська версія першості. При цьому ПЦУ, схоже, свідомо уникає відвертої дискусії з цього питання...

ПЦУ зберігає мовчання і щодо вкрай сумнівних рішень місцевих органів влади, спрямованих проти громад УПЦ. У своїй статті я наводжу типові приклади таких рішень, покликаючись на офіційні сайти відповідних органів влади. Як на мене, у правовій державі такі рішення неприпустимі. Але ці рішення ухвалюють на користь ПЦУ, і ми не бачимо, щоби ПЦУ закликала до дотримання законності в цій сфері... А це суттєво ускладнює можливість ведення відвертого діалогу.

Я особисто є прихильником діалогу між УПЦ та ПЦУ. Іншого шляху до подолання протистояння в українському православ'ї просто нема. Однак, я з жалем мушу констатувати, що навряд чи можна очікувати на початок *офіційного діалогу* в близькій перспективі. Я не бачу готовності до поступок і компромісів ані з боку УПЦ, ані з боку ПЦУ. Натомість вже зараз можна спостерігати активізацію *неофіційних контактів* між духовенством УПЦ та ПЦУ. Сподіваюся, що такі «ініціативи знизу» зможуть зрушити ситуацію з місця.

* * *

Підбиваючи підсумок, маю зазначити, що на сьогодні УПЦ перебуває в пошуку модусу свого майбутнього існування. Тому важко знайти однозначні відповіді на ті численні питання, які поставили у своїх відгуках диспутанти. Професор А. Смирнов має рацію, коли пише, що «УПЦ перебуває в пошуку власної моделі усамостійнення від РПЦ, прагнучи зберегти канонічний зв'язок із вселенським православ'ям». У своїй статті я намагався «закаталогізувати» ті зміни, які сталися з УПЦ за перших 100 днів війни. Тому і мої висновки мають проміжний характер. Цілком очевидно, що ситуація буде змінюватися й надалі.

Ще раз хочу подякувати диспутантам за вдумливе читання мого тексту та слушні зауваження. Багато в чому наші погляди не збігаються, але для мене вкрай цінна сама можливість вести спокійну й виважену дискусію.

Посилання

YouControl (2019) *Ухвала про забезпечення адміністративного позову 22 квітня 2019 року м. Київ № 640/4748/19*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81332759/> [Дата перевірки: 30.10.2022].

Духовний фронт України (2022) *Священник УПЦ МП: початок діалогу з ПЦУ по справжньому б зупинили переходи парафій*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://df.news/2022/07/02/sviashchennyk-upts-mp-pochatok-dialohu-z-ptsu-po-spravzhnomu-b-zupynyly-perekhody-parafij/> [Дата перевірки: 30.10.2022].

Еленський, В. (2013) *Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття*. Видавництво Українського католицького університету. с. 52.

Серафим, архим. (2022) *УПЦ. Как мы настроили против себя украинское общество*. [Електронний ресурс]. Доступно за: https://risu.ua/ru/upc-kak-my-nastroili-protiv-sebya-ukrainskoe-obshchestvo_n127829 [Дата перевірки: 30.10.2022].

Синодальний інформаційно-просвітницький відділ УПЦ (2022) *Коментар щодо інформації про затриманого поліцією священнослужителя*. [Електронний ресурс]. Доступно за: <https://news.church.ua/2022/03/16/komentar-shhodo-informaciji-pro-zatrimanogo-policijeyu-svyashhennosluzhitelya/> [Дата перевірки: 30.10.2022].

References

YouControl (2019) *Ukhvala pro zabezpechennya administratyvnoho pozovu 22 kvitnya 2019 roku m. Kyiv № 640/4748/19*. [online] Available at: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/81332759/> [Accessed 30 October 2022].

Dukhovnyy front Ukrayiny (2022) *Svyashchennyk UPTS MP: pochatok dialohu z PTSU po spravzhnomu b zupynyly perekhody parafiy*. [online] Available at: <https://df.news/2022/07/02/sviashchennyk-upts-mp-pochatok-dialohu-z-ptsu-po-spravzhnomu-b-zupynyly-perekhody-parafij/> [Accessed 30 October 2022].

Yelenskyi, V. (2013) *Velyke povernennya: relihiya u hlobalniy politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsya KHKH – pochatku KHKH st.* Vydavnytstvo Ukrayinskoho katolytskoho universytetu. s. 52.

Serafym, arkhim. (2022) *UPTS. Yak my nastroyily proty sebe ukrayins'ke suspil'stvo*. [online] Available at: https://risu.ua/ru/upc-kak-my-nastroili-protiv-sebya-ukrainskoe-obshchestvo_n127829 [Accessed 30 October 2022].

Synodalnyy informatsiyno-prosvitnytskyy viddil UPTS (2022) Komentar shchodo informatsiyi pro zatrymanu politsiyu svyashchennosluzhytelya. [online] Available at: <https://news.church.ua/2022/03/16/komentar-shhodo-informaciji-pro-zatrimanogo-policijeyu-svyashchennosluzhitelya/> [Accessed 30 October 2022].